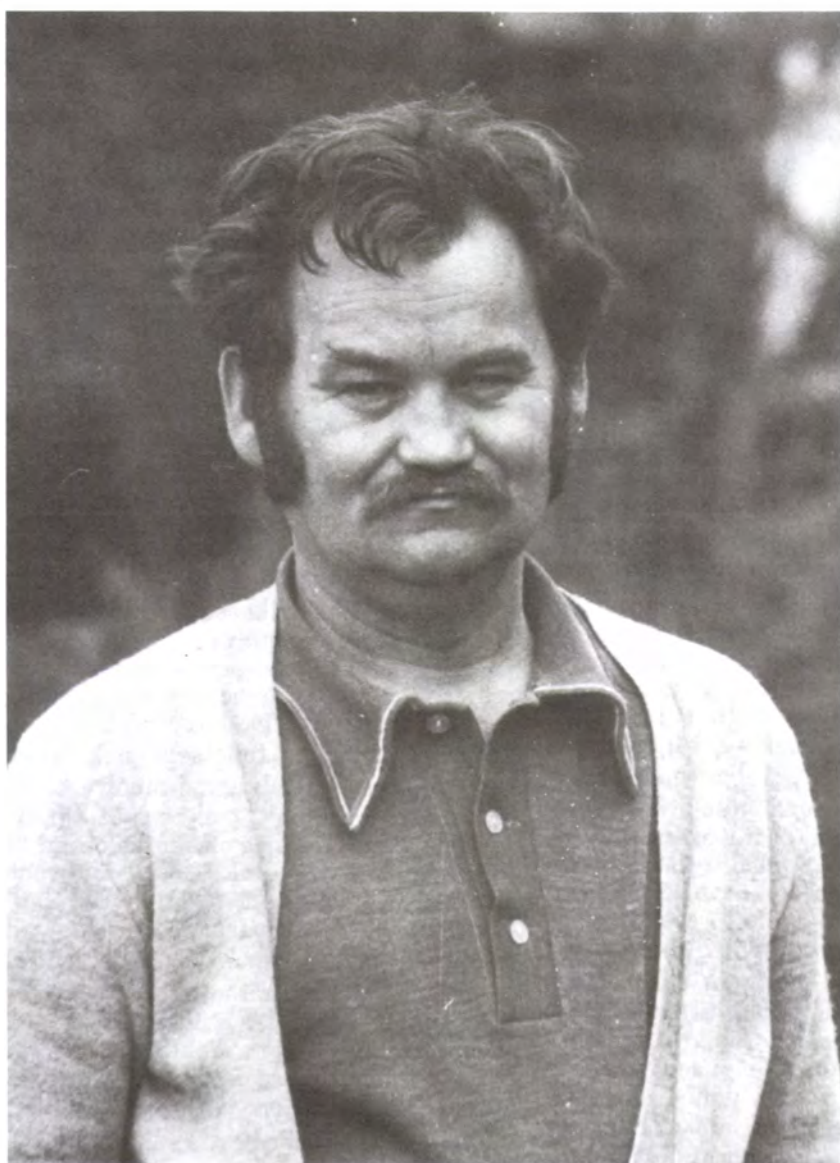

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XXIII. ÉVFOLYAM 2012. 23. (613.) SZÁM — DECEMBER 10.

ára 2 lej

Pál Lajos 1938 – 2012

DÁVID GYULA

Az irtás szélén

(Emlékezés Pál Lajosra)

Sok-sok évvel ezelőtt történt velem, amikor egyetlen esztendőben egymás után távoztak az élők sorából a két háború közötti korszak nagyjai. Akkor szakadt reám egy olyan érzés, mint amit a fenyő érezhet, amikor lent, a völgyben, az oda érkezett erdőlők fejszezsapásai nyomán egymás után dőlnek ki a hatalmas faóriások, s rajta végigfut a borzongás: egyszer a mi nemzedékünk is az irtás szélére kerül.

Azóta tudom: a Nagy Fejszés nem sorrendben halad, hanem maga – számunkra ismeretlen – logikája szerint.

Most Pál Lajos került sorra – pedig tíz évvel fiatalabb nálam. Ő megtért az anyaföldre, szülőfaluja „köves földjé”-be. Én pedig rakosgatom az emlékeimet Róla, közösen megélt éveinkről, évtizedeinkről. Védekezésül a feledés ellen.

A börtönt megelőzőleg nem ismertem. Ott láttam először, 1959. február 9-én, a kolozsvári Katonai Törvényszéken, a Varró János-csoportban, a vádlottak padján, s az alatt a rövid idő alatt, amíg engem tanúként kihallgattak, nem őreá figyeltem. Másnap azonban, újonnan elítélteket és tanúkat, együtt, ugyanabban a dubában szállítottak el Szamosújvárra, s az ottani rend szerint, a karantén-szobában együtt voltunk egy teljes hónapon át. „Bevonulásunkat” a börtön konyháján át, az üstökből kibámuló marhafejek között, ő maga idézte fel néhány éve egy interjúbán. A benti hónap eseményeiről azonban kevés szót ejtett. Szamosújvár akkor már túl volt az 1958. július 14-i börtönlázadáson, de még érvényben volt az akkor bevezetett drasztikus fegyelmezés: az ablakokra ráhúzott zsalugáterek miatt még inkább felsötét földszinti szobában nap közben többet hasaltunk „riadókészültség” ürügyén, az ágyak alá húzódva a cellákba berontó smaszszerek rúgásai elől, mint amennyit ülhattunk az ágyakon. Az apró vétségek miatti büntetés azonban már váltakozott a szabályzat szerinti 3-5-7 napos zárka és a jófajta bükkfa csebberrudakkal kimért 5-10-25-50 botütés között. Az a zárkatörténet, amelyet az említett interjúbán elmesélt, már elválásunk után eshetett meg vele.

Engem akkor első sorban az érdekelt, hogy Varró Jánostól és Lakó Elemértől – másfél év után – végre híreket hallottam családomról: letartóztatás után született fiamról. A három emeletre felrakott vaságyakban különben kettesével aludtunk – ő Vastag Lajossal, közel az ablakhoz, ami téli időben (február-márciusban), a zsúfoltság miatt állandó ablaknyitvatartási vitáktól is zaklatott szobában nem volt éppen kedvező hely. Ővele kapcsolatban abból az időből nincsenek közvetlen emlékeim.

>>>>> folytatás a 6-7. oldalon

- Cseke Péter: Hamu alatt őrzött parázs
- Vallasek Júlia: Angolkeringő 3.
- Sigmond István:
Egy ateista tanácsa: Higgyetek Istenben 6.
- Márton Evelin rövidprózái
- Nagy Zoltán a Cs. Gyimesi Éva-emlékkötetről
- A NAGY KILOMETRIK

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között.
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKONT.

23

CSEKE PÉTER

Hamu alatt őrzött parázs

Kevesen tudják ma már, hogy a két világháború közötti időszak leghosszabb életű szépirodalmi és művészeti képes folyóirata 1934-től Gy. Szabó Béla pásztortűzet ábrázoló szimbolikus fametszetével jelent meg. Kismonográfiájában Murádin Jenő művészettörténész feljegyezte, hogy a neves fametsző – bár nem volt alkalmazott munkatársa a *Pásztortűznek* – naponta bejárt a Minerva nyomda emeleti traktusában levő (műteremként használt) irodájába, ahonnan rálátása nyílt a közeli Tűzoltótoronyra. Gy. Szabó tanúsága szerint a főszerkesztő és laptulajdonos Reményik Sándor elmenőben rendszerint ekképpen szólt vissza munkatársainak: „A Tűzet ne hagyjátok!” A százöt éve született Dsida Jenő akkor a *Pásztortűz* társ-szerkesztője volt.

Az újságíró és szerkesztő Dsida 1930 és 1935 között egyidejűleg három lapnak dolgozott: belső munkatársa volt a *Pásztortűznek* és a *Keleti Újságnak*, kolozsvári tudósítója/riportere a nagyváradi *Erdélyi Lapoknak*. Megélhetési kényszerből (gazdasági válság volt akkor is) – és hivatástudatból. Tette mindezt – súlyos betegen, vele született szívbetegével küszködve. Aki húsz évvel a kiadvány megjelenése után olvassa el (vagy: újra) Marosi Ildikó körütekintő és gazdag háttéranyaggal kísért válogatását (*Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák és levelek. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 1992.), annak nem marad kétsége afelől, hogy Dsida Jenő a kulturált újságírás és az ízléses lapszerkesztés igény szintjét hagyományozta ránk. Pontosabban: ezt is. Ezek az írásokon ma sem érződik az újságírói rutin. Nyelvezetük épp olyan áttetszően pontos és érzékletes, akár csak a költészeté. Bármiről ír, a provincializmus távlatlanságát igyekszik meghaladni. A szépírók közül talán csak Kosztolányi tudta úgy szeretni – és művelni! – az újságírói műfajokat, mint Dsida.

Első alkalommal mindössze tíz hónapig tudta elviselni a rá váró megpróbáltatásokat – 1927 decemberétől 1928 októberéig. Amikor is orvosi tanácsra egyéves fizetés nélküli szabadságot vesz ki. (Házitanítói megbízatást vállalt – 1928. október 1. és 1929. július 31. között – Abafáján báró Huszár László földbirtokos családjánál.) Döntését legalább három tényező indokolta: 1) Az idegrongcsoló szerkesztői munkába hamar belefáradt. 2) Joghallgató volt, szeretett volna készülni a szigorlatokra. 3) A lapnál szellemi közegellenállásba ütközött. Mindez kiderül a Kacsó Sándornak 1929. január 15-én Abafájáról írt leveléből is: „Egy éven át szerkesztettem a *Pásztortűzet*et, az ott dúló bal- és jobboldali harcok azonban valósággal két malomkö közé szorítottak. Rettenetesen sokat verekedtem, s mert sajnos túlságosan szenzibilis vagyok, valósággal a hányásig undorodva menekültem onnan. Egyévi szabadságot kértem és kaptam a laptól (azt hiszem, igen szívesen megadták azért az élvezetért, hogy

ne lássanak, no meg erre az időre fizetést se kértem. Finta Zoltán kollega vette át most a *Pásztortűzet*et, de meg vagyok győződve, hogy Gyallay úrék benne törököt fogtak.” (Dsida Jenő levele Kacsó Sándornak. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 27.)

A mindig érzékletesen fogalmazó Ruffy Péter – aki a harmincas évek első felében az *Erdélyi Lapok*nál dolgozott, és akit ámulatba ejtett Dsida csiszolt nyelve, stílusművészete, gondolatgazdagsága, verseinek virtuozitása – nekrológjában azt írta, hogy a helikonista író „tíz éven át szerkesztette a *Pásztortűzet*et”. Ez tényszerűen nyilván nem állja meg a helyét, csak abban az értelemben, ami 1937. május 17-én – a költő születésnapján – a *Keleti Újság* szerkesztőségében Dsidától elhangzott: „Már nem élek sokáig... Időm lejárt. Elmegyek, mert hatvan évet éltem harminc év alatt.”

A lapindítás hetvenedik évfordulóján a budapesti *Hitel* szerkesztője arra kért: villantsam fel a hamu alatt parázsló *Pásztortűz* arculatát. *Értéktörz* családi lap címmel megjelent írásom valójában nem több sajtótörténeti betárolásnál. Mégis örülök ennek a felkérésnek, mert – az *Erdélyi Helikon*, a *Korunk*, a *Magyar Kisebbség*, az *Erdélyi Fiatalok*, a *Hitel*, a *Termés* mellett – így ez a kiadvány is bekerült látókörmbe. Egyetemi sajtótörténeti előadásaimban ugyanis a *Pásztortűz* előzményének, Sütő-Nagy László 1915-ben indított színvonalas *Erdélyi Szemléjének* a továbbélésével szemléltethettem – egyebek mellett – a többségi helyzetben kiépült erdélyi magyar sajtó Trianon utáni szerkezet- és funkcióváltását. Az első világháborús kataklizmát túlélő lap – a *Kiáltó* szóval egy időben és annak építő szellemében – azzal a célkitűzéssel vált *Pásztortűzzé* 1921-ben Reményik Sándor szerkesztésében, hogy az Erdélyből kitiltott *Nyugat* szerepét is betölthesse. Azzal a reménnyel, hogy a vajdó erdélyi magyar irodalom rangos fórumává váljék. Jól tudjuk: erre a szerepre az idő az *Erdélyi Helikont* érlelte ki. Ami korántsem jelenti azt, hogy a *Pásztortűz* elvetélt szellemi magzata lett volna ama korszak vajdásainak.

Tények garmadájával igazolható, hogy *Pásztortűz*-szerkesztőként Dsida a „tisztá európai szellem” erdélyi otthonteremtőjének bizonyult. Már az sem volt mindegy, hogy kiktől kért – kapott vagy nem kapott – kéziratot, fotót, grafikát, reprodukciót. Aztán nem csupán a lapközlemények, illetve a folyóirat munkatársaival folytatott levelezések lehetnek irányadók. A háttérvizsgálatokhoz nélkülözhetetlenek a műfajismereti tankönyvekben járulékos műfajként számon tartott szerkesztői üzenetek is.

Célszerűnek látszott, hogy vizsgálódásainkat ezekkel kezdjük. A feltárt anyag alapján négy kategóriát különböztethetünk meg.

a) Ideológiai-politikai programok és művészeti szempontok

„A *Pásztortűz* nem pártirodalmi közlöny – olvasható az 1931-es évfolyamban –, nincs sem jobb-, sem baloldali »orientációja«. Egyetlen célja az erdélyi magyarság szolgálata, a legjobbakkal, amit szellemi téren nyújthat.” Egy másik lapszámban pedig ez kelti fel a figyelmünket: „Beküldött novelláiban több a propaganda, mint a művészet. Ha nem is állunk a l'art pour l'art elvének alapján, s nem is zárkózunk el teljesen attól, hogy a hasábjainkon megjelenő szépirodalmi alkotások bizonyos eszmék szolgálatában álljanak, arra a leggondosabban igyekszünk ügyelni, hogy az ilyen írások is bizonyos művészi színvonalat érjenek el. Az ön munkájában propagált eszmék azonban annyira távol állnak gondolkodásunktól, hogy még a legművészebb fel-találásban sem szeretnők azokat olvasóink asztalára tenni.” (*Pásztortűz*, 1931. 21. 496.)

b) Irodalmi-művészeti tehetséggondozás

Dsidára vallanak az ilyen „diszkrét” szerkesztőségi válaszok is: „költői tehetsége ez idő szerint még csak lappang”. Hogy a mindenkori dilettánsok „agresszivitásának”, „arroganciájának” a le-szerelésében mekkora gyakorlatra tett szert, arra briliáns példa lehet a következő – tapintatos, ámde telibe találó – üzenet: „Újabb verseivel sincs szerencséje. Nagyon szeretnők elmagyarázni Önnek, hogy az »alkotás« nem okvetlen kelléke az életnek. Az a lelkesedés, amellyel Ön Baudelaire költészetéről ír, azt bizonyítja, hogy nagy tehetsége van a műélvezetre, s az már intelligenciáról tesz tanúbizonyságot. Higgye el, hogy csak igazán nagy és kivételes tehetségeknek volna szabad tollat fogniuk: igazi műélvezőkre, akik sokat olvasnak, mély esztétikai érzéssel válogatják meg olvasnivalóikat, és gyönyörködnek bennük, sokkal nagyobb szükség van, mint tehetségtelen próbálkozásokra. Az Ön írása pedig nem vall írástehetségre.” (*Pásztortűz*, 1931. 3. 72.)

c) Műfordítási tanácsok

„Japán versfordításai igen érdekesek, ámbár nyomába sem léphetnek például a Kosztolányi Dezső finom, üde, csipke-aprólékosságú japán fordításainak. [...] Milyen nyelvből fordította a küldött kis verseket, mert a japán nyelv ismeretét nem egykönnyen tételezzük fel olyan fiatal hazánkfíától, mint Ön. Ha közlünk a versekből, szeretnők azok pontos forrását megjelölni.” „A műfordítás tökéletességének próbája az, hogy eredeti versként tűnjék fel az átültetett. [...] Önnek alaposabban kell tanulmányoznia modern magyar költőink nyelvét, verselését és rímelését, különösen azokét, akik egyúttal legkiválóbb műfordítók is. Ilyenek pl. Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, stb.”. (*Pásztortűz*, 1931. 19. 456.)

d) „Öntisztító” nyelvvédelem, kifogástalan önkifejezési elegancia

Nemcsak a *Keleti Újság*ban indított rovatában, *Pásztortűz*beli üzeneteiben is hangot adott nyelvi igényességének. „A nyelvhelyesség kérdésében minden logi-

kára, esztétikára, történeti és népnyelvre vagy éppen célszerűségekre való hivatkozásnál mérhetetlenül többet jelent egy kis ízlés és – szeretet. Mennyire ügyelünk arra, hogy gyermekeink kifogástalanul öltözködjének [...], de az eszünkbe sem jut, hogy nyelvünk tisztaságára, kifogástalan magyar eleganciájára ügyeljünk. Erről a kérdésről már többször szövegtünk...” (Pásztortűz. 1931. 8. 156.)

A legizgalmasabb kérdés kétségtelenül az, hogy milyen irodalmi-művészeti érték közvetítésre vállalkozott a Pásztortűz akkor, amikor Dsida volt a lap „mindenes” szerkesztője. Ez alkalommal mindössze a folyóirat 1928-as és az 1933-as évfolyamait tekintettük át. Mindkét évszám a Pásztortűz-szerkesztő Dsida értékpreferenciáit is jelzi: kiket vállalt fel, kikért küszködött két szerkesztőségi „affér” között? (Vö.: Dávid Gyula: Reményik és Dsida. Székelyföld, 2012. 3. 60–71.)

Nos, 1928-ban hat verset adott közre a lapban Babits Mihály, hármát Bárd Oszkár, kettőt Csuka Zoltán, aztán névsor szerint következett József Attila, Juhász Gyula, Kosztolányi, Maksay Albert, Mécs László, Reményik, Sárközi György, Sík Sándor, Szemlér Ferenc, Szenteleky Kornél, Szentimrei Jenő, Tóth Árpád; 1933-ban: Áprily, Bartalis (2), Csuka Zoltán, Maksay, Mécs, Reményik (5), Sík Sándor, Szemlér (2), Szombati Szabó István (2), Varró Dezső (7). A világ-irodalmat Goethe, a román költészetet Lucian Blaga képviselte.

Prózai írásokkal volt jelen: Berde Mária, Gyallay Domokos, Kacsó Sándor, Kovács Dezső, Molter Károly, Móricz, Nyirő, P. Gulácsy Irén, Sipos Domokos, Tamási Áron; 1933-ban: Berde, Kolozsvári Grandpierre Emil, Herczeg Ferenc, Karácsony Benő, Adolf Meschendörfer, Molter, Móra, Nyirő (5), Szántó György, Tamási.

A tanulmányok, könyvismertetések szerzői között olyan nevek bukkannak, mint Berde Mária, Debreczeni László, Gaál Gábor, Gál Kelemen, Herepei János, Jancsó Béla, Jancsó Elemér, Kristóf György, Kós Károly, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Szentimrei, Tavaszy, Tóth Árpád, Vita Zsigmond; 1933-ban bővül a névsor Albrecht Dezsővel, Csűrű Bálinttal, Imre Lajossal, Járosi Andorral, Kolozsvári Grandpierre-rel, Kovács Lászlóval, Kovács Józseffel, Makkai Lászlóval, Molterrel, Varga Bélával.

Művészi alkotások (festmények, metszetek, rajzok és szobrok) másolatait fémjelzi: Aba-Novák Vilmos, Ács Ferenc, Debreczeni László, Fadrusz János, Gruzda János, Iványi-Grünwald Béla, K. Csikos Antónia, Márfy Ödön, Nagy Imre, Nagy István, Olajos Domokos, Rippl-Rónai József, Szopos Sándor, Tóth István; 1933-ból: Barabás Miklós, Benczúr Gyula, Csók István, Gyárfás Jenő, Hankó János, Kernstock Jenő, Kós Károly, Mányoky, Munkácsy, Paál László, Rippl-Rónai, Gy. Szabó Béla, Székely Bertalan, Szervatiusz Jenő, Szolnay, Szőnyi, Tóth István, Zichy.

Míntha ez a képzőművészeti arcképcsarnok gazdagabb volna, mint az irodal-

mi. A magyarázatot Szolnay Sándornak a Bánffy Miklóshoz írt 1934. szeptemberi levelében találjuk meg: „Addig is, amíg mint egy testület léphetünk fel a minket tönkretevő képkereskedelem ellen, fel fogom hívni az illetékesek figyelmét arra, hogy mivel tartoznak erkölcsileg a magyar művészeknek, még akkor is, ha ez kellemetlen lesz egyeseknek. Itt csak a Minerva képosztály tevékenységére, a Művészeti Szalon c. képeslap nivójára utalok. Ami ezeken kívül van, az egyszerűen büntető jogi úton üldözhető.”

Ebben a küzdelemben Dsidának minden bizonnyal elévülhetetlen érdemei voltak.

Dsida 1930. július 10-én verseket küld a Nyugatnak. Bejelenti, hogy számol az-
al is, ha Babits esetleg nem közli azokat.

Vdovkina Anastasia: Napfogyatkozás

„Ezt a mérhetetlen tapintatot saját szerkesztői gyakorlatom folyamán szereztem. Ugyancsak itt győződtem meg arról, hogy minden beküldött kéziratra választ írni lehetetlen, ezért csaknem reménytelen, hogy levelemre és kézírataimra, valamint a tavasszal beadott műfordításaimra válaszolni méltóztassék. [...] A Pásztortűz nevében kérem, hogy amennyiben lehetséges, méltóztassék lapunknak néhány újabb verset küldeni. [...] Ennek a kérésnek a teljesítése igen-igen fontos nekünk, és azért ismételtén és aláhúzással kérem meghallgatását.” Tehát saját alkotásait Babits igény szintjéhez méri, szerkesztőként az esztétikai nézetazonosságból indul ki, és az értéktudatosítás összmagyar princípiumait tartja szem előtt.

József Attila ekképp intonálta volt Hódmezővásárhelyről – 1930. június 16-án – küldött verseinek kísérőlevelét:

„Kedves Dsida Jenő!

Itt küldök tizennégy verset, helyezd el őket, kérlek, tetszésed szerint. Midőn találkoztunk, a Helikonról és a Pásztortűzről szövegtünk, én mindkét lapotoknak örömmel dolgoznék.” A befejező mondat így hangzik: „Ölel rendelkezé-

sedre álló barátod.” József Attila akkor a Bartha Miklós Társaság szellemi irányítója volt, és Fábián Dániel elnökkel – mint a levélből is kiderül – az alföldi városban véglegesítette a BMT programadását, amely egyszersmind falu- és tanyakutató kérdőívként is szolgált. A József Attila-versek jókor érkeztek Kolozsvárra, hiszen az Abafájáról 1929 júliusában visszatért Dsida újból a Pásztortűz szerkesztőségében (is) dolgozik, 1930. június 15-től pedig ő a lap irodalmi-művészeti szerkesztője. És a következő számban megjelenik a Nyár, egy hónap múlva pedig a Füst című költemény. Kettő abból a tizennégyből, amelyet június 16-án – a Ki a faluba című röpirat szövegének az átírása után – Hódmezővásárhelyről küldött Dsidának a költő.

Murádin Jenő kismonográfiájából tudjuk, hogy Gy. Szabó Béla indulásában meghatározó volt a Pásztortűz. Rajzai és metszetei jelentek meg az Erdélyi Helikonban és (később) a Hítelben is, de „legszívesebben a Pásztortűznél fogadják.” Szabó Béla és Dsida barátsága mindvégig zavartalan volt. A költő több írásában is méltatja a fiatal grafikus eredményeit. Három nappal a Liber Misericordiarum megjelenése után hosszasan ír a fiatal grafikusművész ötven fametszetét tartalmazó könyvéről a Keleti Újság 1935. május 27-i számában. „Tudtunkkal Magyarországon eddig csak Molnár C. Pálnak és Buday Györgynek jelentek meg fametszet-köte-
tei, Erdélyben pedig még senki sem próbálkozott avval, hogy könyvben adja ki fametszeteit. Szabó Béláé tehát az úttörő kísérlet érdeme...”

Kós Károly buzdítására tapasztalta ki a fametszés fortélyait – tudjuk meg Dsidától. És egyszersmind azt is, hogy ő maga is fölényesen használja a művészeti írás értéktudatosító eszközrendszerét: „Vonalai tiszták, világosak és könnyedek. Kompozíciói kemények és megbont-hatatlanok, mint a kristály vonalai.” Az erdélyi szegényedés napjaiban művészeti írásaival is igyekezett ellensúlyozni „az értékpusztulások keserű tényeit”. (Örvendetes séta a külvárosban Gy. Szabó Bélával. Ötven nagyszerű fametszet, a legszebb erdélyi könyv. Keleti Újság 1935. május 27.)

Egyszer majd bizonyára arra is fény derül, hogy Dsidának köszönhetően látott napvilágot a Pásztortűzben Kós Károlytól az Új Arany-illusztrációk értelmezése, amelyben a fiatal magyar grafikusok egyik legfiatalabbjára, az Erdélyből elszármazott Buday Györgyre hívja fel a figyelmet. Arra az alkotóra, aki „szinte kizárólagosan a könyvgrafika legnemesebb és legősibb megnyilatkozási és technikai formában éli ki művészi tehetségét: a fametszésben, és önálló könyvekben megjelent fametszetsorozatai mellett könyvillusztrációival aratta megérdemelt művészi sikereit.”

* Elhangzott a Szatmárnémetiben és Beregszászon tartott Dsida Jenő Napokon, a költő 105. születésnapja alkalmával.

Angolkeringő 3.

Veszélyes tündérmesék

(A. S. Byatt: *The Children's Book*)

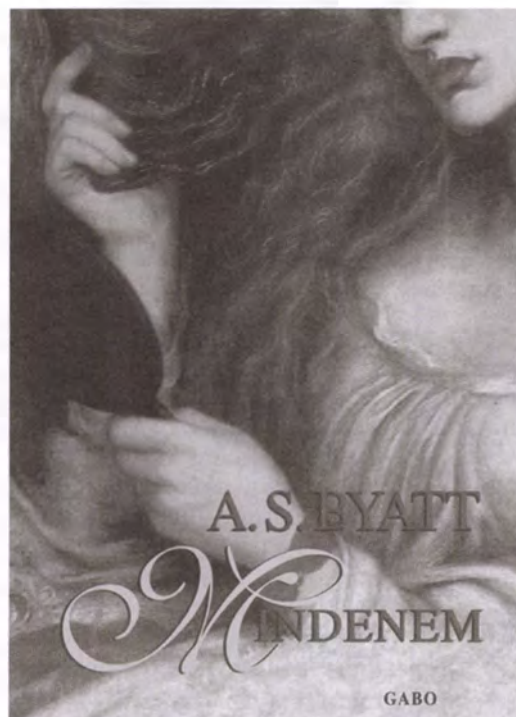
Nádas Péter mondja, hogy Örkényt olvasni olyan, mint tengervízben fűrödni. Nos, ennél sokkal kevésbé poétikusan, és a valóságtól nem eltávolodva mondhatjuk, hogy a kortárs angol irodalom nagyszonyját, A. S. Byatt-ot olvasni olyan, mint emelt szintű egyetemi előadásokat hallgatni valahol egy távoli, boldog, nem tömegoktatásra specializálódott egyetemi rendszerben. Az előadó hűvös, magabiztos, jó szónok, ugyanakkor lenyűgözően művelt, mindent, sőt annál is többet tud a téma összes lehetséges vonatáról, legyen az a viktoriánus korabeli rovargyűjtés vagy a norvég mitológia egy másodlagos jelentőségű alakja. A hallgató pedig belefeledkezik a történetekbe, és örül, hogy itt nincs vizsgaidőszak, amikor számot kellene adnia arról, hogy mennyit jegyzett meg például az Edward-kori kerámiák stílusvilágáról.

Byatt magyarul az 1990-es Booker-díjas nagyregénye, a *Possession* alapján ismert (*Mindenem*, fordította Bozai Ágota, N. Kiss Zsuzsa, Palkó Ágnes, Gabo, 2006), ezen kívül csupán egy-egy rövidebb írása jelent meg irodalmi lapokban. A *Mindenem* azon kevés keletes történetek egyike, amelyben az olvasót (különösen, ha bölcsész végzettséggel rendelkezik) sokkal jobban leköti a keret cselekménye, mint a „főtörténet”. Egy kissé ügyefogyott másodrangú filosz, Roland Mitchell a romantikus költőóriás Randolph Henry Ash hagyatékát kutatva ismeretlen hölgyhöz címzett levélre bukkan. Nyomozása során kénytelen segítséget kérni talpraesett kolléganőjétől, Maud-tól, aki történetesen a feltételezett címzett, Christabel Lamotte költőné szakértője. Miközben a szálak összekuszálódnak és kibogozódnak, a jelen kutatásaiba romantika korabeli próza, költészet, esszé ékelődik, a hajdani szerelmesek történeténél sokkal izgalmasabbá válik a megszállott kutatók igyekezete, akik számos siker- és pénz-hajhász kutatótárs közt lavírozva próbálják kézben tartani saját életüket. Laikus szemmel nézve kifejezetten humoros az, ahogyan a mindenkori megszállott kutatók, irányzatokat, elméleteket egymásnak szegezve versengenek azon, hogy a jelenben gyakorlatilag semmilyen relevanciával nem bíró információkra fényt deríthessenek. A *Mindenem*et természetesen meg is filmesítették (2002-ben), és a *Times* irodalmi szerkesztője a lap megjelenése óta kiadott száz legjobb angol regény közé sorolták.

Byatt utóbb megjelent munkái (pl. egy regénytetrológia, több kötetnyi novella stb.) már kevésbé voltak sikeresek, apróbb díjakat és több száz oldalra konvertálható szakmai figyelmet kaptak

ugyan, de valahogy nem sikerült egyszerre felkeltenie a nagyközönség és a szakma figyelmét és tetszését. Egészen a *The Children's Book* (Gyermekek könyve) 2009-es megjelenéséig, amelyet aztán ismét Booker-díjra jelöltek. Azt ugyan Hilary Mantel történelmi regénye (*Wolf Hall*) kapta meg, ez azonban mit sem von le Byatt könyvének érdemeiből. (Sőt a Booker-díjra fanyalgók táborában kifejezetten előnynek számít.)

A *The Children's Book* még Byatt-i mértékkel mérve is rendkívül összetett munka, nehéz lenne röviden összefoglalni, miről is szól. Az angol gyermekirodalom, a tündérmesék világáról, kerámiákról, bábszínházról, de ugyanakkor hatalmas társadalmi szakadékokról, sztrájkokról, újságokról, Edward-korról, első világháborúról, szüfrasset-mozgalomról és még hosszan sorolhatnánk. Voltaképpen családrege, abból a szeretőgazó fajtából, amelynek megírásához táblázatokot használnak a szerzők, s ahol a narráció fontos elemként eleve be van kalkulálva, hogy az olvasó eleinte bizony nehezen tájékozódik a szereplők között.

Központi figurája a Fabiánus Társaság egyik alapítójáról, Edith Nesbitről mintázott író, Olive Wellwood, aki, hogy új könyvéhez ötleteket szerezzen, legidősebb fiával látogatába indul a Victoria és Albert Múzeum kurátorához. Míg a felnőttek beszélgetnek, gyerekek a múzeumban bolyonganak, és az alagsorban egy ismeretlen fiúra, Philip Warrenre bukkannak, aki nappal a múzeum műtárgyait másolgatja, éjjel pedig egy középkori oltáron alszik, és „csinálni szeretne valamit”. Olive hazaviszi magával a fiút, s a munkásosztályból jövő, a pol-

A. S. Byatt

gári világ olyan velejáróit, mint tiszta ágynemű és fogkefe, némi meglepődéssel fogadó Philip mellett az olvasó is beleszőpöngész egy bohém, művelt és első látásra elbűvölő világba.

Olive Wellwood úgy jelenik meg egy korabeli újságíró riportjában, mint „Modern Lúdanyó” (Mother Goose az angol gyermekirodalom klasszikus mesélője), aki leomló ruhában a kandalló előtt üldögélve mesél az öt szájtátva hallgató gyermekeseregnek. Olive, miközben részben anyagi okokból sorra gyártja a sikeres könyveket, mindegyik gyermekének külön történetet is ír, ezeket más-más színű, bőrbe kötött könyvbe vezeti.

Wellwoodék színes, álarcos, lampionos kerti mulatságra készülődnek, ahol a meghívott barátok egyike a már említett múzeumi kurátor, de van a társaságban lelkész, egyetemi tanár, fabiánus elveket követő bankár, protokommunista gondolkodó, zseniális és ugyanakkor szociopata keramikás, német bábjátékos, és még lehetne sorolni. Pezsgő, vidám szellemi élet folyik a Wellwood-házban, amelyből a gyerekek természetes módon veszik ki a részüket.

„A gyerekek elvegyültek a felnőttek között, beszéltek, és beszélgettek velük. Ezekben a családokban, a tizenkilencedik század végén a gyerekek mások voltak, mint a korábbi vagy későbbi gyerekek. Nem voltak sem babák, sem miniatűr felnőttek. Nem rejtették őket gyerekszobába, jelen lehettek a családi étkezéseken, ahol fejlődő jellemüket komolyan és racionálisan megtárgyalták, a vacsoránál vagy a hosszú vidéki sétákon. Ugyanakkor a gyerekeknek ebben a világban megvolt a maguk saját és nagyjából önálló gyerek-élete is. Erdőkön-mezőkön barangoltak, rejtekhelyeket építettek, házikót a fák tetején, vadásztak, halásztak, lovagoltak, bicikliztek, és a többi gyermekén kívül nem

volt más társaságuk. És sok más gyerek volt. Népes családok voltak, amelyekben finoman változtak a viszonyok, valahányszor új élet született vagy halt, és amelyekben a gyerekeknek csoportos identitásuk is volt: »a nagyok« vagy »a kicsik«. A »kicsiket« gyakran rabszolgaként kezelték, vagy mellőzték a »nagyok«, ezért örökösen lázadtak. A nagyok rossz néven vették, hogy minduntalan magukkal kell vinniük a kicsiket, amikor veszélyes kalandokat terveznek.

A szülők nehéznek találták gyakorlatba ültetni azt, amit elméletben helyesnek tartottak, hogy egyformán szeressék mindegyik gyermeküket. (...) A szeretet a gyerekek születése közötti távolságtól, a szülők egészségétől, halálától függött, attól, hogy melyik gyerek élt túl egy betegséget vagy balesetet, és melyik nem. (...) Mind a felnőttek, mind a gyerekek szabadságának nagy része a cselédek gondos munkájától függött, vagy a lelkes nagynénikétől, akik szigorúbb időkben ódivatú vénlányoknak számítottak.

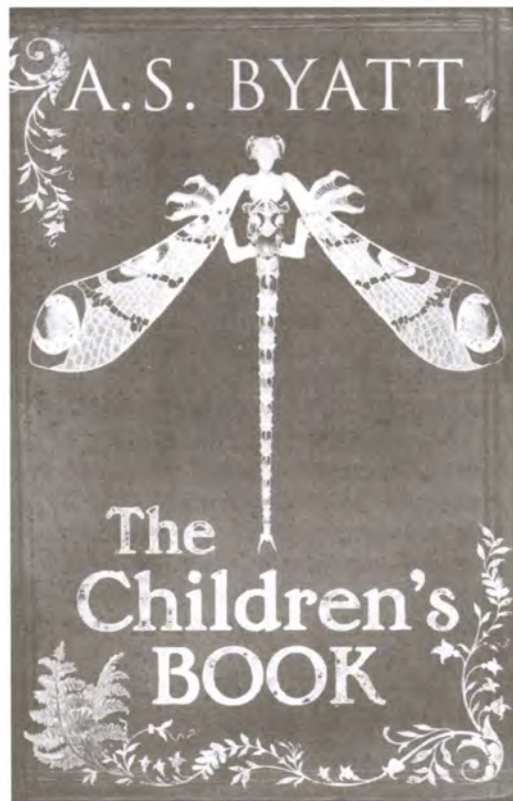
A fenti idézet jelzi, hogy az apró betűkkel szedett, majd' hétszáz oldalon át kavargó, rendkívül sokszálú történetnek mi lehetne a fősodra. Az az árulás, amit akaratlanul követnek el a nagyon szabad elveket valló szülők a gyerekekkel szemben, az a bizonyos esetekben tragikussá váló csalódás, amit a gyerekek élnek át, amikor szembesülnek azal, hogy a világ csak addig volt szabad és befogadó, amíg gyermekek voltak, hogy gyermekálmaikat támogatták, de felnőttkori megvalósításuk (különösen a lányok esetében) már akadályokba ütközik.

A szülők nemzedéke a hatvanas évek hippikorszakát idézően hisz a szabadságban, az érzelmek szentségében, de a test felett nem uralkodnak, fogamzásgátlás, születésszabályozás nincs. Sorra derülnek ki a családi titkok, mint például az, hogy Wellwoodék számos gyermeke más-más szülőpártól származik. »A dolgok kissé elfajultak egy farsangon« – mondja Humphry Wellwood Dorothynek, a legnagyobb és legcéltudatosabb Wellwood-lánynak, rádöbbenve őt, hogy nem az az apja, akit annak hitt.

A felnőtté válás elkerülhetetlen nehézségei mellett, amelyekkel voltaképpen minden korban meg kell küzdeniük a gyermekeknek, itt a művészek gyermekeinek sajátos megpróbáltatásairól is szó esik, s ezen keresztül az alkotás felelősségéről. Egy interjúban Byatt arról beszél, hogy a tizenkilencedik századi angol gyermekirodalom szerzőinek gyermekei közül milyen sokan lettek öngyilkosok. Hogy az írás sokszor nem csak a gyermektől elvett, alkotó munkával, papír felett (ma számítógép mellett) töltött idő, hanem nagyon személyesnek hitt történetek, érzések, szélsőséges esetben akár a test kisajátításává is válhat. Az extrém példa a zseniális örült, Benjamin Fludd, a brit kerámia megújítója, aki csak annyiban vesz tudomást

családjáról, hogy hisztérikus kirohanásaival megrémíti őket, egyébként csak az alkotásnak él. Hagyja, hogy fia már kamaszként elszökjön mellőle, felesége és lányai pedig amolyan holdkóros zombi-hercegnőkként éljenek egy hatalmas, gyakorlatilag üresen kongó házban, ahol a műhelyben a bezárt szekrények a lányokról mintáztak, azokat szexuális pózokban megörökítő kerámiákat rejtenek. (Nyilván senkit sem lep meg, hogy halála után ezeket, más alkotásokkal együtt, tekintet nélkül azok művészi értékére, megsemmisítik.)

A gyerekeit szerető, őket írásaival el-tartó Olive, aki a keramikussal szemben inkább a »mesterember-művész« típusa lenne, maga sem tudja elkerülni azt, hogy éppen írásai által ártson gyerekeinek. Tom, a legidősebb Wellwood-fiú, aki tragikus módon éppen az Olive szívéhez legközelebb álló gyermek, abba pusztul bele, hogy úgy érzi, anyja képtelen elválasztani őt a neki szóló történet-től. Az éles szemű Dorothy már kislánysként is pontosan érzi, hogy a rongyos, éhes Philip felkarolása nem csupán ön-

zetlen jósból fakad, a mostoha körül-mények közül érkező, többre vágyó árva fiúcskának nem sorsa, hanem története az, amely megragadja anyja fantáziáját.

A végső döntéseket azonban nem a gyermekek nemzedéke és nem a szülőké hozza, hanem a történelem. Ahogy a *Háború és béke* elején egy duhaj mulat-ság résztvevőit látjuk, akikből később az austerlitz, borogyinói és más ütkö-zetek hősei és hősi halottai lesznek, úgy a Wellwood-ház körül, mint egy elva-rázsolt birodalomban szabadon kószáló gyermekek, később egy nyári tábor-tűz körül meztelenül körtáncot lejtő, folyó-vízbe ugráló kamaszfigurák is eltűn-nek, felnőnek. A fiúk többsége odavész a háborúban, a lányok feladják álmaikat,

vagy az adott társadalmi viszonyok kö-zött csak részben, kemény harcok vagy megalkuvások árán érik el gyerekként kitűzött céljaikat.

Borúlátó, sötét regény a *The Children's Book*, még ha a nagyregények, családre-gények hagyományát követve az utol-só fejezetben, az ebédlőasztal körül ösz-szegyülő túlélők megjelenítésében fel is csillan némi reménysugár: apróbb hi-bákat helyrehoznak, kapcsolatok újra-épülnek, és úgy tűnik, az apokaliptikus napok után a túlélőknek lesz esélyük a folytatásra.

Byatt írásai (sokszor még a novellák is) monumentálisnak tűnnek, a bonyo-ltalan összefonódó cselekményszálak mellett a szövegbe gyakran több tíz ol-dalas, esszéisztikus leírások ékelődnek, melyeknek köszönhetően az olvasó óha-tatlanul időutazóvá válik. Olvashatunk itt kerámiatörténetről, az Arts and Craft mozgalomról, a késő viktoriánus bankcsődökről, a londoni múzeumok ki-alakításának különféle koncepcióiról, fabiánus mozgalomról és szüfraszettek-ről, müncheni utcabájlról és a Somme-vidék lövészárkairól. Ezek a leírások többnyire rendkívül informatívak, de kétségkívül megnehezítik az olvasást. Azok a jelenetek maradnak meg legin-kább, ahol az információmennyiséghez valamiképpen a szereplők személyes ref-lexiói is társulnak, mint például a vér szerinti apját felkeresni próbáló Dorothy németországi útjának jelenetei vagy a párizsi Világkiállítás leírása, ahol a Rodin-pavilonban olyan hírességekkel találkozunk, mint maga a szobrász, az anarchista osztrák költő Oskar Panizza és az immár lecsúszott, részeges Oscar Wilde. Ez utóbbiról jegyzi meg az egyik szereplő, hogy »borzalmas szaga volt«.

A cselekménybe helyenként beéke-lődnek Olive Wellwood írásainak rész-letei. A hollywoodi megfilmesítéseknek köszönhetően ma is népszerű *Pán Péter* és *Narnia krónikáinak* világát idéző fan-tasztikus történetek ezek a kis herceg-ről, akinek egy patkány ellopja, és a föld alatti világba hurcolja az árnyékát, a kislányról, aki babaházában fogva tart egy sereg apró »emberkét«, amíg őt ma-gát is befogja egy óriás leány, és hason-lókról. A történetek látszólag a fantázia szüleményei, de mindegyikben rejtve, mese nyelvére kódolva ott rejlik egy üze-net is, arról, amit az anya (vagy egyik-másik gyereknel nevelőanya) gyermeké-nek nem tud vagy nem akar elmondani. Az már a címzett alkatától, természeté-től, lelki erejétől függ, hogy mit kezd az üzenettel, van, aki beleroppan, van, aki nem vesz róla tudomást, és olyan is, aki megértést, megbocsátást tanul belőle.

Azt a megértést, amelyre szükségük van ahhoz, hogy maguk is felnőhesse-nek. Azt a megbocsátást, amelyre a szü-lőknek van szükségük a gyermekekkel szemben elkövetett akaratlan és elke-rülhetetlen árulásért.

VALLASEK JÚLIA

Az irtás szélén (Emlékezés Páll Lajosra)

>>>>> folytatás az 1. oldalról

Aztán egy hónap elteltével szétszór-
ták a karanténban összegyűjtötteket és,
bennünket is elválasztottak. Április vé-
gén azonban egy bizottság végigjárta a
börtönt, munkaképes – amint utólag ki-
derült: kis büntetéses – rabokat válogat-
tak. Én a hét évemmel, ő a hattal, beke-
rültünk ebbe a válogatásba, majd először
egy hónapig tartó karanténra a hivatalo-
san „kettes számú épület”-nek nevezett
Martinuzzi-kastélyba. A húsz-huszöt
ágyas, boltíves szobákba százasaival zsú-
foltak be, szét kellett szednünk és kiado-
gatnunk az ágyakat, azért, hogy a föld-
dön, éjszakára, mint a hasáb fák, egymás
mellett, nagyjából elférjünk. Persze még
így is akadtak, akiknek fekvőhelyén – ha
éjszaka fel kellett kelnie – összezártak az
alvó szomszédok, minek következtében
ott is maradhatott reggelig, ahová indult:
a küblinek betett cseber fedelén üldögél-
ve. Ez alatt a hónap alatt azonban csak a
helyzetünk volt közös: ő más szobába ke-
rült, s amikor végre egy éjszaka kiterel-
tek a vasútállomásra és bevagonírozta-
k, akkor is más vagonba.

1959. május végén indítottak el (a po-
litikaiak kategóriájából első transzport-
ként, mintegy 600-unkat) munkára. Csak
menet közben derült ki óráról órára, hogy
hová: a lezárt vagonok ablakaiból követ-
tük az útvonalat: a Maros völgyén fel,
majd az Olt mentén le a Gyimesekig, on-
nan át Moldvába, aztán Galacon egy öreg
uszályba behajózva, a Dunán Tulcea-ra,
majd onnan is tovább, a Duna északi,
Chilia-ágán, a Deltába, a peripravai köz-
ponthoz tartozó Grindre.

Nem részletezem tovább: itt, Grinden,
a kukoricakapáláson, majd a Brailai
Nagyszigeten, Salcián a gátépítésen és ön-
tözőcsatorna-ásáson, Luciu-Giurgeniben
a rizsgyomláláson sem kerültünk ig-
azán össze: a brigádokat különböző koló-
niákon más-más logika szerint állították
össze: Grinden a büntetés éveit szerint,
Luciu-Giurgeniben például nevünk ABC-
rendjében, így nem kerültünk egy brigád-
ba. A napi megerőltető munka után pedig
az embernek csak arra maradt energiája,
hogy legfeljebb a legközelebbiekkal tartsa
a kapcsolatot.

Azt, hogy egymással oly közeli vi-
szonyba kerültünk, igazából az 1960
őszén a grádinai munkatáborban szer-
zett hastífusznak köszönhetjük. Rajtam
néhány nappal hamarabb tört ki a ma-
gas láz, s így először én tettem meg azt
az utat, amelynek emlékeit ő is felidézi,
a konstancai civil kórházig, de nemsoká-
ra megérkezett ő is, s ettől kezdve, szaba-
dulásáig, csak rövid időkre szakadtunk
el egymástól.

A „rend” szerint a gyógyulnak nyilvá-
nított beteget három láztalan hét után
visszaírdították a rabvilágba. De nem
a régi munkahelyünkre: egy kisebb koló-
nián, Stoenesti-en alakítottak ki tifu-
szos karantént, s ide hordták össze a kü-

lönböző munkatelepekről azokat is, akik
korábban tífuszosok voltak, tehát baci-
lushordozók lehettek. Amikor mi, néhány
nappal karácsony előtt megérkeztünk,
még alig voltunk néhány tucatnyian,
csak itt-ott voltak elfoglalt ágyak a ko-
rábban juh-akolnak szolgáló barakkban,
az általános „helyszűke” miatt itt is há-
rom emeletre felrakva. Korábbi tapaszta-
lat alapján egy legfelső kettős ágyat vá-
lasztottunk, mivel abból a kicsi melegből,
amit a kukoricakóréval „fűtött” cserép-
kályha magából kiadott, a fent „lakók-
nak” jutott a legtöbb. Csakhogy a barakk
kátránypapírral volt fedve, az meg a szél-
től eléggé megtépázottan, nemigen védett
meg az esőtől, amely – a felső gerendá-
kat „szigetelő” tapasztás sarával együtt
– természetesen a felső ágyakban lakók
nyakába csurgott-potyogott. Nem tehet-
tünk mást, mint hogy a lepedőket nem
magunk alá terítve, hanem a fejünk fö-
lött kifeszített sátor formájában haszno-
sítottuk, a lepedővászon szálain ugyanis
szépen leszivárgott a sáros lé.

A nyomorúságos körülmények ellené-
re Stoenesti is egyfajta oázisnak számí-
tott a munkatelepektől hemzsező Brailai
Nagyszigeten, ugyanis „betegségekre
való tekintettel” itt nem volt kötelező dol-
gozni, a kolóniához tartozó földeken el-
végzendő kevés munkára pedig mindig
akadt – a „dolgozó ételporció” kedvéért –
önként jelentkező. Így aztán bennünket
békén hagytak: élhettünk, a börtöncel-
lánál sokkal kedvezőbb körülmények kö-
zött, át-átszökve az átellenben lévő má-
sik barakkba, hallgathattuk Erdő János
teológiai professzor vagy a szász írócso-
portban elítélt Georg Scherg előadásait,
olvashattuk a szegényes kolóniakönyv-
tárból kikölcsönözhető (persze román
nyelvű) könyveket, közöttük az *Iliászt* és
az *Odüsszeiát*, Molière-t, Martin Andersen
Nexőt. Délutánonként pedig, amikor – es-
ti számlálás előtt – hivatalosan is kijöhet-
tünk a barakkunkból, összeülhettünk,
oszthattuk a magunk és a világ sorát.

Páll Lajost, a költőt itt ismertem meg
valójában. Baráti körben szívesen mon-
dta a verseit régieket is, újakat is, azon
a kissé dűnyögő, bajusz alá mondikáló
hangon, amely már magában is saját
hangulatot kölcsönzött a verseknek.
Megelevenedett bennük az elhagyott
künti világ, a korondi táj és sors, az újak-
ban pedig egy-egy villanásnyira mind-
az, amiben éltünk. Szabadulása után,
az 1970-ben megjelent Forrás-kötetétől
kezdve kiadott kötetét olvasva, ma is
ezen a hangon hallok őket. Régieket is,
amelyeket, az emlékezőtehetség fenntar-
tása érdekében is, sokszor elismételt, s
újakat, a börtönben születetteket, ame-
lyekből néhányat egykori sorstársunk,
Nagy Benedek a temetésén is felolvasott.

*Tikkad a kiszáradt Dobrudzsa, / ár-
nyékán biceg a laboda, / szelet fog vértel-
len karokkal, / rápattan / s dűnyögve el-
nyargal // Hökken a sorsán a kapanyél, /
émetlen vérzik föl a tenyér, / s hol az új
csillaga szétnyílik, / vörös folt gondjában
barnállik. / Nád-zászlók bólintnak: vezér
jön: / ingó súly, varjú-vén a rögön, / bogár-
nyár iramlík előle, / csőr-öllel halálra ölel-
ne. / Kedvemre szívódik a homok, / gond-*

*kőből szobrocskát faragok, / rászólnék
tűz szóval: / – Hát beszélj! / Fogam közt
homok a szenvedély. // Sorsára kúszik a
komlóhegy, / fogoly vagy foglya van – egyre
megy. / Égre rügy-kés emel s belevág, / csu-
pa tűz-komló lett a világ.*

Vagy: *Szajha a hold, / kujon a föld, /
sárgul az utód, / kékül az előd, / jajdul
érettem tétova hangya! / Vesztett lobogók
tépett szalagja / miért vagyok? / Sárgul az
utad, / kékül előd, / agyamból vékával
lopják a velőt / a szemetek előtt.*

Vagy: *A számban / csak sár van, / gyi-
lok, / s ha köpök, / mindegy, hogy kit szí-
dok. / Itt már a vég / nem elég ok / a lé-
tért, / legyszer arcomhoz álomsötét kéz ért, /
s azóta vért, jaj vért adok / minden han-
gyaszemnyi fényért.*

Vagy: *Fáztunk, / az éhség s a fagy egy-
máshoz üzött, / kihűlt szótagok kószálták
az eget, / körül álmatag mammutok vonul-
tak délre, / s a sóhajok sírján az elmén es-
teledett...*

Egyik börtönben született versébe an-
nak a szappannak a története is beleke-
rült, amelyet én kaptam egy hazai cso-
magban, s amely számomra az elvesztett
családot, az otthont, mindnyájunk szá-
mára pedig a szabad világot jelentette.

Ebben az évben már életjelt is adhat-
tunk magunkról hozzátartozóinknak:
írhattunk haza. Stoenesti-ből, egyet-
lenegyszer, amikor a kijáró brigád egy
tarlótüzet civileket is megszegényítő ma-
ga-bevetéssel eloltott, s ezért az egész koló-
niát „megjutalmazták”. A haza küld-
hető híradás is sokat jelentett, pedig a
kiosztott – majd utána megcenzúrázott
– levelezőlapon csak annyit írhattunk,
hogy „kérek egy 5 kilós csomagot a követ-
kező (egyébként előírt) tartalommal”, de
ebben az „előírt tartalom”-ban benne volt
400 db cigaretta, ami óriási kincs volt a
mi világunkban: valuta, amellyel bár-
mit meg lehetett vásárolni. Akkor kezd-
tem én is cigarettázni, s Lajos vitt rá a
„bűnre”. Egyszer azt mondta: ülj ki te is
a barakk elé esti számlálás előtt, s szívj
el egy-egy cigarettát, ebből aztán tudják,
hogy „neked is jár” a baráti körhöz tarto-
zó és dolgozó boldog csomagtulajdonosok
által a nemdolgozóknak osztogatott 10-20
cigaretta – aztán a többi majd elszívom
én. Így is történt: a napi egy-két cigaret-
tához (akkor is, amikor már nem kellett
„leadnom” Lajosnak a többletet) szabadu-
lásunk után is évtizedekig tartottam ma-
gamat.

1961 őszén aztán visszavittek Szamos-
újvárra, s itt, néhány hónap múlva,
1962 legelején, kijutottunk a bútorgyár-
ba – mindketten a fényezőbe. Ez már az
enyhülés időszaka volt: a börtönkörül-
mények lényegesen megjavultak, a bá-
nás mód is szelídült, csomagot is rend-
szeresen kaptunk, csak az kellett hozzá,
hogy a csoport ráhajtson és meglegyen
a normánk. Újra egymás mellett volt az
ágyunk a Martinuzzi kastély egyik eme-
leti szobájában (mellettünk, harmadik-
nak Bőjte Sanyika lakott, a ma már vi-
lágszerte ismert Bőjte Atya édesapja),
egymás melletti asztalnál fényeztünk a
kastély csodálatos földszinti lovagtermé-
ben. Szabadidőben folytatódta a vers-
mondások, a jövőről való tervezgetések.

A jövő különben akkoriban már látóközelbe került, s nem csak azért, mert lassan lemorzsolódóban voltak az éveink. A kastély egykori kápolnájában elhelyezett könyvtárból nem csak könyveket lehetett kölcsönözni (egy Grigorescu-monográfiájáról ismert bukaresti művészettörténész volt a könyvtáros), hanem ott néhány napilapot is olvasni lehetett (persze elsősorban a központi pártlapot, a *Scînteia*-t). Kisebb csoportokban időnként el-eltűntek rabtársaink: nyílt titok volt, hogy valamiféle külön kegyelmi rendelekekkel szabadon bocsátották őket.

Aztán egy reggel, a gyárba indulást megelőző számláláskor, Lajost, majd Bőjte Sanyikát is kiszólitották. El sem búcsúzhattunk. A hat esztendőből, amit reá szóztak, akkor már alig egy év lett volna hátra.

1964. március 9-én nekem is lejárt a hét esztendőm. Amikor hazajöttem, akkor tudtam meg, hogy mindkettőjük felkereste a családomat, s a feleségemnek kíméletes részletességgel beszámolt rólam. Előzetes egyeztetés után Bőjte Sanyika tanította ki a feleségemet, miképpen lehet a csomagba levelet elrejtetni.

Aztán, közel másfél év múlva, újra találkoztunk. Akkor Lajos már szabadon mozgó polgár volt, s mivel a főiskolára, tanulmányainak folytatására nem vették vissza, édesapja műhelyében fazakalt, aztán a korondi mintákat-formákat egyéni elgondolások szerint módosítva készült tányérokat, bokályokat, tálakat hordta eladni, többek között Kolozsvárra is. Néhányszor nálunk is aludt, bár később Pata utcai egyszobakonyhás lakásunknál kevésbé szűk szálláshelye akadt – akkor már nem csak cserepei, hanem mappákban magával hozott festményei számára is. Utána, egy időre öccsét, Antit örököltük meg, szállóvendégként.

A főiskolai visszautasításból levonta a konzekvenciát: otthon maradt, Korondon, s ott épített házat (egy alkalommal, véletlenül épp, a szükséges pillanatban pottyantva be hozzá, magam is segitettem építőanyagot hordani); ott teremtett családot, s festőként, költőként – a maga ura és maga szolgáljaként – egy világot, amellyel szülőfaluját, mint a székely táj egy jellegzetes darabja, a székely ember, mint Tompa László *Lőfűröstése* hőseinek megannyi méltó párja, az egyetemes magyar irodalom és művészet megbecsült részévé vált.

Ország-világjáró útjai során még sokszor találkoztunk. Ennekem is sikerült olykor megszakítanom az utamat Udvarhely felé menet – sajnos nem annyiszor, ahányszor szerettem volna. De egymáshoz tartozásunk nem a test szerinti találkozásokon múlt – vannak barátaim, akiket ha hónapokig, évekig nem látok, az sem változtat összetartozásunkon. Ahogy a tényleges együttlét idején, úgy azóta is „félszavakból megértettük egymást”.

Es ezen az összetartozáson test szerinti eltávozás sem változtat.

Most itt állok, a Nagy Fejszés által ki-termelésre kijelölt erdő-parcella szélén. S a veszteség fájdalma elegyedik a sok-sok emlékekkel, amelyeket egy igaz ember, igaz művész, igaz barát kapcsán őrzök.

Időm végezetéig.

SIGMOND ISTVÁN

Egy ateista tanácsa: higgyetek Istenben 6.

Angyalok

– Nem szeretném, ha tudálékosnak tartanának – kezdte el mondogáját a rangidős angyal, Rózsika néni anyala –, de vélekedésem szerint valahogy gátat kellene vetni a bűnbakgyártók túlkapásainak, a mi Józsinkat sikerült kétszer is kimentenem a gyűlölettől sugárzó szemek gyűrűjéből, de harmadszor ez már megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Először csak ketten kísérték a börtönbe, azokkal könnyű volt elbánni, a két tenyeremet feléjük fordítottam, a gyűlöletsugarak szépen besétáltak a markomba, az égi kuka tele van ilyen sugarakkal. Másodszor már négyen kísérték, azt is megoldottam, de most legalább tízen vették körül, markomból kisuhantak a sugarak, s Józsit a cellájában láttuk viszont, nem tudtam tenni semmit.

– Kegyed mindent tud? – kérdezte gúnyosan egy fiatalabb angyal.

– Majdnem mindent, hugicám.

– Akkor tessék már megmondani, hány csillag van az égen?

– Huszonhét milliárd negyvennyolcmillió ötvenhétezer nyolcvankettő.

– S ez biztos? Ez a szám?

– Százszázalék. Ha kételyeid lennének, számolj utána.

– Inkább elhiszem – mondta az érdeklődő angyal. – Van tennivaló itt elég.

Egy középkorú falusi asszony angyala már jó ideje szólásra emelte a kezét.

– Mi van, fiam? – kérdezte a rangidős angyal.

– Megtudtam, hogy mindannyian ott kell lennünk vasárnap délből tízenként órákor, ha nem gyűlünk össze mindannyian, nem engednek be senkit.

– Mind ott leszünk – mondták az angyalok sorban.

– Vasárnap déli tízenként órákor már-már kinyitották a börtönkaput, az asszonyok sorban álltak, hogy belépjenek majd a cellákhoz vezető, sötét folyosóra, csak hogy egyikük, Józsi bácsi asszonya összeesett a kapu előtt.

Az egyik asszony, kórházi nővér lévén, értett valamit az elsősegélynyújtáshoz, de Rózsika néni már nem lehetett segíteni.

– Meghalt – mondta kétségbeesve –, nem fognak beengedni egyikünket sem.

– Nem lehet – mondták többen is –, visszük.

És a halottat valahogy talpra állították, körülvették négyen-ötön,

megfésülték, félrecsúszott kalapját visszatolták a helyére, berúszolták a száját, és nagy nehezen megindultak vele a börtönkapu felé, majd azon is túl, hogy a szolgálatos börtönőr ne vegye észre, hogy egyikük már nincs életben.

Rózsika néni anyala nem hagyta el a halottat.

– Mi hogy segíthetnénk rajta? – kérdezte, de a többi angyalnak nem volt semmi ötlete.

Beszéljen a Józsi bácsi angyalával, együtt majd kitalálnak valamit – vélte a falusi asszony angyala.

Az asszonyok Rózsika néni leültették Józsi bácsi cellája mellé, be-nyújtották neki az ételcsomagot.

Amikor az asszonyok kifele indultak, a börtönőr megsejthetett valamit.

– Mi van az öregasszonnyal? – kérdezte.

– Egy kicsit elszédült – mondták az asszonyok –, a nagy meleg miatt.

– Na, jól van, akkor mehetnek.

– Vissza kell menj – mondta Józsi bácsi angyala a Rózsika néni angyalának –, vissza kell vinned Rózsika néni lelkét Istennek.

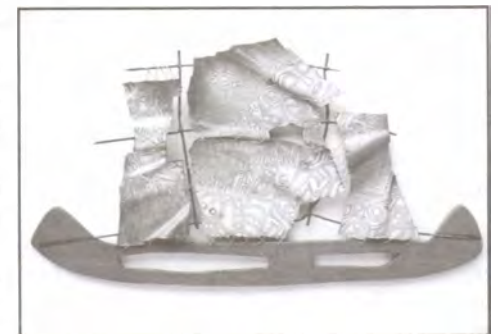
– Tudom – mondta Rózsika néni angyala. Vigyázz erre az öregemberre, már csak te maradtál neki, senkije sem maradt.

Az asszonyok valahogy kísértáltak a börtönkapun, s kint a börtön előtti térről telefonáltak, hogy elvitessék a tetemet.

Az angyal már úton volt Rózsika néni lelkével. Istennek aznap rengeteg dolga volt, sorba kellett állnia, amíg a lelket visszaadja.

– Késtél – mondta Isten –, de semmi baj, láttam, hogy mi történnik odalent, és igazad volt, valamit tenni kell, valamit tenni fogok, hogy ezeknek az ocsmány lelkeknek, akik gyűlöletet visznek az emberi agyakra, szívekbe, ne adjak testet többet sohasem. Az égi kuka mérhetetlen nagysága minden silányságot befogad. S aki oda bekerül, nem fogom kiengedni sohasem.

(2012)

Vdovkina Anastasia: Fehér vitorlák

A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zsolt

FAZAKAS ATTILA

Császárkori töredék

„Ezek itt férgek mind, fiam, ócska paraziták...
A húsdodon, ifjú bőrödön élőködő
barmok, élteden, lélegzetvételeiden,
szerencsédén és szerencsétlenségeiden, sikereiden,
kudarcaidon lógó, lánygőg
kidagadt, szép, hamvas piócák,
akiket a termék dús vízpárája most tiszta újszülötté
mos és puhányra, de még élénkebbre dagaszt... (...)

Kerekded, okosan kalkuláló, lezüllött elmék,
akarnok, vérszívó kullancsok, elvtelen atkák, alacsony elvű
emberi tetvek mind, akiknek csak a szétszedés, a
szétrágás könyörtelen pokla adatott –
éhség, legyűrhetetlen éhség s a nyughatatlan hatalmi mániák...

*Még lenyugszik ezer nap, még lenyugszik
ezer Hold – Vesper adest, iuvenes, consurgite...
Ébred az Esticsillag, ifjak, ébredjetek!...*

*Óvd hát boldogságodat, szép örömeidet;
Semmi oltár őket el nem riasztja,
Semmi szentség, semmi kiontott
Állati bél őket vissza nem rettentí –
(Az istenek bedagadt szemmel ülnek
a poros csarnokokban...)
Ők soká élnek még, soká győzelmeskednek,
Vérünk szent, áldott májusában...”*

Vándorlások

egy Ming-kori tartományban

(...) Gyümölcsbe harapott, ostobán nevetett, és mosolygott, amikor kedve a sok írástól elmúlt vagy a nőket figyelte, csodálta – mert igencsak kedvelte, becsülte magában őket; mondta is egyszer: „mindennél hamarabb szül undort az okoskodás, de a szép formát és a jó ízt napestig csodálhatod...”, bört csak a jó barátaival ivott, az embereket pedig nem tartotta sokra (beleszámítva önmagát is), ezért keveset hízelgett, pontosan: semennyit; szerényen, már-már túlságosan visszavonultan élt.

*Tudhatott azért mégis egyet s más, hogy most
ennyire kutatnak utána, bár amint hírlík:
harminc képe maradt csupán fenn, „csupa
zavaros mázolvány”, és széthordott könyvtárában
titkári pecsétjével ellátva alig több mint 1200 sor.*

most gyere és húzódj közelebb,
míg fenn az őszi tájon, akár egy gyenge paravánon
felhők törnek át és belemos lassan mindent önmagába
a koraesti köd

légszomj, elmúlás

Még a nyárban

fű, fa ég...

Tömött lombba vihar tép –
Arcomat, a függőnyt szertesztét
csapdossa, zilálja a szél – tovairamló idő...
Majd alkonyat nyomul le (sötét, elborult eresztékeivel),
majd este, csupasz éjfél lesz...

Már lámpa se, fűszál se, erdő...
És meggyötört arcodon se vérzik
át, hiába, a színehagyott kendő.

Waldzell

*Inkább játszaniál lenni, a pályán, a nyári tereken,
ahol továbbá életet kínál a játék a létezésnek, s a termekben
a labda, miként egy kopott, de jól ismert, régi dallam, úgy
járja át a teret,
és abban nem szólal meg az a földöntúli rettenet,
hogy kinevehetné az érdek a könnyelmű gyermeket –
erről kocsmák „okos”, sötét mélye alig tud.
Ott elmondhatod: „A játék így alakult:
vesztettem, nyertem – egyként szép volt a játék...”*

Mert a Létezőtől

nyert boldogító ajándék, hogy azzal, mi létezik,
együtt játszhattál – míg a napfény vagy lámpasor
átalakulhattál, lenn, a nyári tereken, benn, a téli termekben...

MÁRTON EVELIN

Horgony

A város elégedetten nyújtózkodott. A nap szívószállal szippantgatta fel a pocsolákat és a port, aztán hátradőlt, és minden maradék melegét a Horgonyba nyomta.

A bádogszékek lassan felmelegedtek, a hamuzókból kiszáradt a víz, az asztalokra ragadt koszt futurista festmények-ké alakította a hőség, és a folyóból áradó pára.

Szürke arcú figurák imbolyogtak ki a megroggyant ajtón. Hónuk alatt sakk-táblát szorongattak, majd fél feneküket a székekre eresztve, félénken próbálgatták, hogy meleg van-e? Elég meleg van-e ahhoz, hogy végre kiköltözzenek a füstből, a csapolt Ursus és a féldecik áporodott szagából?

A Szamos a szomszédban halkan surrogott, mint a tej a fejőfazékban. A szél valahonnan zenét hozott. Erre a kocsmáros is észbekapott, és bekapcsolta a rádiót. A Horgonyt megtöltötte a középhullám érthetetlen éteri zsvajja. A szavak dallamokká alakultak, időnként hallhatóvá vált néhány sporteredmény, és ettől elégedettség költözött a szívekbe.

Ma valahogy senki nem érzett bűntudatot azért, hogy ismét ellógott a munkából, sőt, már az sem tűnt annyira tragikusnak, hogy el sem indultak melót keresni. Munkanélküli segélyek, betegnyugdíjak, ösztöndíjak és szülői apanázs maradékai ma kimondottan jó helyre kerülnek. Mert hát mit is tehetne az ember, szebbet és jobbat az első igazi meleg tavaszi napon annál, hogy a Garibaldi hídról egyenesen a csáléra álló bádogszékekkel és asztalokkal büszkélkedő Horgonyba térjen?

A kocsmáros neje kiszaladt a kockás viaszosvásznakkal, de a szürkék serege egyöntetűen a futurista festményekre szavazott. Az asszony megszegyenülten sompolygott vissza a konyhába, és bedobott néhány sörkolbászt a sercegő, megvastagodott olajba.

A kocsmáros az egyik szürkével kierőszakolt az ajtón egy hordót és benyomták a kinti csapszék alá. A szürkék, aki időközben zölddé, majd halvány rózsaszínűvé változtak, hangosakat rikkantva tüledtek az újra megnyílt kinti bár előtt.

Zsebükben aprót csörgettek, egy fejkendősen néni is előkerült valahonnan. Ő eredetileg azért jött, hogy megmentse az utolsó lejeket, az egyik szürke zsebéből, de ezt a vidámságot látva, mosolyogva fogadott el egy korsó sört.

Mohó kortyokban nyakalta mindenki a langyos szeszt.

A kapun két ifjú ember lépett be szégyellősen, és letelepedett az egyik partközeli asztalhoz. A rózsaszínűvé vált szürkék a malmozást nem szakítva meg halkan tanakodtak, hogy vajon fiúk-e, vagy lányok az újonnan érkezők. Netán az egyik fiú és a másik lány? Aztán úgy döntöttek, várni fognak. Aki a bárhoz indul, csakis az lehet a férfi. A számításuk

nem jött be, a frissen érkezettek együtt imbolyogtak a pulthoz, a rózsaszínűek pedig engedékeny mosollyal bámulták összefonódó ujjait.

– Mindegy, hogy fiúk vagy lányok! – rikkantotta Tibi bácsi és egy gyors mozdulattal leseperte Sile páter megmaradt parasztjait.

– A lényeg az, hogy szeretik egymást! – tette hozzá és diadalmasan a magasba emelt egy zacskónyi aprót.

– Mindenki a vendégem egy körre! A szerelemre iszunk! – kiáltotta, a kocsmáros pedig átszellemült arccal, de villámgyorsan töltögetni kezdte a korsókat.

Csilla Bár

– Egy kevertet, legyen szíves – dűnyögte a fogai közül az erdészruhás, és felkőnyökölt a bárba.

A pincérlány csodálkozva nézett fel a busa fejű jövevényre, akinek a felsőteste teljesen eltakarta előle a kocsmá többi részét. Bátran megnézhetette, miféle ember ez. Senki sem szokott itt *legyenszívesezni*.

– Milyen kevertet óhajt? – kérdezte, s ettől egy pillanatra megállt a zsongás a kocsmában. Még Dávid bá is feljebb tolt a kalapját, pedig annak, hogy a fejedőt kizáró jelleggel a homlokába húzva viselte, nyomós okai voltak. Ha bárkinek is a szemébe nézett ebben a tetves fészekben, azonnal ugratni kezdték. Úgy tűnt, most érkezett egy újabb lehetséges célpont.

Ez a célpont azonban nem volt olyan biztos. A jövevény jó fejfel volt magasabb

a legmagasabb helybélénél is. Ennek ellenére nem tűnt kötekedőnek. Inkább bánnatosnak látszott. A pincérlány várakozva nézett az ember szemébe. A szemek sarkai alig észlelhetően remegtek.

– Hát, egyet abból a híres szárazpataki kevertből – válaszolta az idegen, és össze-súrolta a lábait.

A pincérlány orrába finom borszag kúszott.

– Szóval féldeci rum, féldeci csokilikőr – mondta a lány és egy kicsit még várt, mielőtt betöltötte volna a mérőpohárba az adagot.

A jövevény közelebb hajolt a lány fűrtös fejéhez.

– Kisasszony. Maga szerint lehetne ezen egy kicsit változtatni?

A lány teljesen érzékenyült a megszólítástól.

– Milyen változtatásra gondol, uram?

– Hát például..., lehetne-e a féldeci rumot egész decire cserélni?

– Csokilikőr nélkül? – hökkent meg a lány.

– Nem, nem. Csakis csokilikőrrel. Hagyománytisztelő ember vagyok én – mondta az erdészruhás, és kihúzta magát. A kucsmája teteje kicsit hozzáért a légypiszkos villanykörtéhez. A meglibbenő égő körbepásztázta a feszülten figyelő arcokat. A lány gyorsan összekeverte az italt egy vizespohárban és az idegen elé tolta. Az megkapaszkodott a pohárban, de még várt egy kicsit. Mint aki leülne, csak nem tudja, illik-e vagy sem.

– Felejtetni akar? – szólt oda a jövevénynek a Mike.

– Inkább emlékezni – mondta az, és rámosolygott a kérdezőre.

A mosolyban a fogak havasi gyopárok-nak tűntek. A szemei pedig kék iringók-ká változtak. A Mike enyhén ingadozó léptekkel odaballagott mellé a pulthoz.

– Csilluka, töltsél nekem hamar egy Zajác-koktét.

Az erdészruhás közben belekortyolt a kevertjébe. Elismerően csettintett. Mintha ezzel a kis nyelvmozgással azt mondta volna: „éppen erre számítottam”. Érdeklődve nézte, ahogy a lány serény mozdulatokkal gyártja a Zajác-kevertet.

– És ebben mi van, ha szabad kérdezni?

– Feketecseresznye pálinka vörösbórral – válaszolta a Mike, és gyorsan felhajtotta a pohár tartalmát. Mire befejezte, a lány már tolta is elé a következőt.

– Maga is emlékezni akar? – kérdezte a jövevény, és a kék iringók barátságosan integettek Mikének.

– Inkább felejtetni – mondta az.

– Hát akkor, esetleg ülünk egymás mellé – mondta az erdészruhás, és otthonos mozdulattal mutatott az egyetlen üres asztal felé.

– Cseréljünk emlékeket? – kérdezte a Mike.

– Cseréljünk – válaszolta az ember, és megveregette a fiú vállát.

Süßhaus

Sietve kaptatott felfele a meredek lépcsőkön. Az alagútban kifulladt, de nem hagyta magát, tovább futott. A várbeli patriciusházban még égett a lámpa. Az ablakra furcsa árnyak vetültek, néha öszszemosódó, máskor szétrebbenő testek.

Azon, hogy miért rohan ide egyenesen az állomásról, csak akkor kezdett el gondolkodni, amikor a pincérnő egy halk *grüssgottot* mormolva rámosolygott. Abban a mosolyban aztán minden benne volt. Az, hogy már látta itt, és az is,

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

hogyan valószínűleg egy történet is létezik a homloka mögötti kartotékban, szorosan hozzájuk kapcsolva.

Először májusban járt a Süßhausban. Ideges volt, a levegőben valami kellemes feszültség izzott. A tenyeréből apró cseppekben gyöngyözött az izgalom. A másik, fürkészve nézte, és közben nem csak a szeme, az egész teste mosolygott.

Kávét ittak konyakkal, aztán Kárlesz parkjában gesztenyefák alá feküdtek. Az ég egyre lejjebb jött. Bekúszott a szemükbe, aztán a csontjaikba bújt és már nem tudtak megállni. Repülni kellett, repülés közben pedig kézen fogni egymást. Így kezdődött a szédület.

Másnap újra a Süßhaus teraszán ültek, elnehezült szívvel. Ez a nehézség akkor, arra volt jó, hogy a széken maradhassak, és el ne szálljanak vele együtt, mint Sam Small és Mary Poppins. A vár hívogató és csalogató volt. Az alagútban egy apró ajtó mintha azt súgta volna: ne menjetek el, örökre elrejtelek benneteket.

Aztán ősszel újra felszaladtak a lépcsőn. Titokban, kézen fogva. A pincérnő ismerősként üdvözölte őket. A szeme sarkából időnként rájuk sandított, és magában mosolygott. Ő, a másik arcán, egy másik történet nyomait fürkészte, és a lábával időnként idegesen kalimpált. A másik, zavarát enyhítendő, cigarettára gyújtott, és szórakozottan bámulta a falon egy letűnt világ nyomait, fekete-fehér, helyenként megsárgult, máshol elmosódó fotókon. Akkor már tudták, hogy nem segíthet sem letűnt idő, sem új, csak a bátorság segíthetne, mely a szerelem szárnyain erőssé növeszti a tollakat. A bátorságot egymáshoz a konyakból, szerelmet egymásból merítették. Akkor.

– Lehetséges az, hogy két ember egyformán szeresse egymást? – tűnődött ő, és a másikra gondolt közben.

– Lehetséges az, hogy két ember egyformán szeresse egymást? – tépelődött a másik, és eközben többen is eszébe jutottak.

Aztán még egyszer eljöttek, koradélután. A Süßhaus üres volt. Az emeleti rész is, csak a macska nyújtózkodott kéjesen az egyik fotelben. Ő könyvet hozott, a másik azonnal olvasni kezdte. Néha hal-kan felnevetett, majd a nevetés könnyeit az ő kezén szárította fel. A kézben az erek kizökkentek a mélabúból, és dübörögni kezdtek. Megfogadta akkor, hogy ha lehet, még egyszer eljönnek ide. Hogy mikor lesz a még egyszer, azt nem tudta eldönteni, de közeli időpontot remélt.

De a másik, egy nap megállította a közös szédület körhintáját, és leugrott róla. Ő ott maradt árván, de csak az árvaságát látta, azt már nem, hogy ugrás közben a másik is alaposan összezúzta magát.

Most a másik kaptatott fel a lépcsőn. Egyedül. Már a pincérnő szemében látta, hogy nincs miért felmennie, csak a macskát találja ott, amint kéjesen nyújtózkodik, feltehetőleg ugyanazon a helyen. Minden ugyanúgy van, mint akkor, csak éppen minden megváltozott azóta. Bennük.

VARGA MELINDA

Huszonkettedik század

*Tejszínű reggel.
Holdon a koboldok
ólmot szítálnak,
ötven fokban ég el
tizmilliárd robot.*

*Holdon a koboldok
lányhúst sütnek éppen,
az úrben a nász
kannibál-pokol.*

*Tárgyak dalárdáznak
az aranyglóbuszon,
csönd-adót fizet be
a méla poéta,
buszon ücsörgő ütem
a vers.*

*Túsarkú házak forognak
kemény húsú szűz
lábakon,
koboldok a holdon
mulatnak bohón.*

*A fények szürkék,
ötven fok hideg van,
tejszínű a hajnal,
kirúszozza ajkát
vasujjával a szépség.*

*Koboldok a holdon
neonfényben tusolnak,
bőrükre kenik az óceán
sóját.*

*Kobold lennél
a holdon,
lantot pengető
udvari bolond,
fényezed
esthajnalcsillaggal
űrhajód.*

Vagabond ének

*Hetek óta nézem, mint keskenyül
arca egyre a napnak,
nem púderezí
arcát már a táj,
csipkefelhői az égnek
útra kélnek a délnek,
karikás szemmel pislog
a reggel a testre.
Tükörképemben fürdöm,
mellemre tapadnak ujjaim,
látod, így leszek nélküled
egyre nárciszistább,
a találkozás oly távoli,
mint szűzfűnek a nász.*

*Hideg nedű tapad az aszfaltra,
fagyálló csönd burkol be
minden meztelen vízesést,
a lázas aritmiát
a tarka szívpokolban
nyugodt pulzálás követi,*

*hársszínű évszakok,
fantáziagőzösön
messze utazó vagabond
ének.*

Egy éjszaka

*Szikár délbe hasít
a csuklós busz agg
füstös teste
hazudod
fontos dolgok
hívna a lusta
délutánba
nem vagy a városból való
és tán nem is térsz soha
ide vissza
törlöd emléket
mint rémálmot
másnapos retinából
a koffein
szemed alatt táskákat
puhít a víz
egy újabb
trófea
a fölösleges polcon
felírod a keresztnévet
alá.*

Hűség

*Bevarrja arcomba a szél a mozdulatok redőjét
Elbújik bőrömben a csurgatott méz derű
Szokja a testem önmagát szeretni
A hűség nem kényszerű ösztönös talizmán.*

Elválás

*Amikor már nincs mód kirajzolni
a szomorú lelki vázat,
eltévedek a nimfomán magány-liánban,
hull a folyékony sárga só a sok halott nászra,
tudjuk, minden szenvedély
csak időleges menedék a felejtésre,
s bár fölösleges, mégis nyugtató ír
olykor a megjátszott csók is.*

*Ki naiv, s nem hisz abban, hogy minden hiátus
csak másízű csókkal tölthető ki újra,
elszáll fölőtte a nap, s az órák ólomgolyóként
ragadnak rá a bronztestű nyárra.
Bolond, ki a férfitestű szóban leli nyugalmát,
s a hűség póré bőrét varrja kecses öle köré.
és csak az álom marad,*

HAJÓS JÁNOS

Bagatellianus a börtönben

(Érkezés)

Seprik az udvart
az emberiség söpredékei.
Hólapáttal szalutálnak,
kiáltják, hogy késtem.
Örökbe fogadnak földjükon
a csikos földönkívüliek.
Tán elfelejtem az anyámat,
tán ő felejt el engem –
de ez a perc kitörölhetetlen.

(Első éjszaka)

Levágott fej kering a térben,
tengelyét kereső, újszülött bolygó.
A villanyoltás: egy ismeretlen
galaxis rosszhiszemű arca.
Kápráztatnak tűnik itt minden
évszak. Lehetséges volna,
hogy valahol madarak élnek?

(Cella)

Itt nincsenek patkányok,
ezeket az izamos surranásokat
odakint gondolatoknak nevezik.
A rémületnek itt nincs neve.
Kafka tán levegőnek hívná.
Tán világűr-mélységű tükörnek,
melyben számtalan test kering,
sötétben kémlelve önmagát.

(Párhuzamosok)

Egyforma minden lélegzet:
fogságom naplaja: légregény.
Tudómban őrzöm másolatát

egy fantasztikus történetnek,
melyben a bűnhódás a bűnnel
tökéletesen azonos. Egy rabruha
csikjai a közelítő végtelenben.

(Látogató)

Látogatóim közül
az elalvás pillanata a legelőkelőbb.
Néha napokra itt marad, felolvas.
Életem regénye hosszú altatódal.
36 éve lapozom ezt a könyvet,
ismerem foltjait, kávéköreit,
mint tenyeremen a rácsokat.
Tudom, a gyilkos leleplezhetetlen.
Emberöltőnyi alibije van.

(Barlangrajz)

Feltűnik a falon Robinson árnya:
gondozatlan, borostás virradat.
Szigetillata nulla. Az asszonyi kéz
kozmiikus hiánya nyilvánvaló.
A természet, kibén otthonra leltünk,
úgy tűnik, hajléktalan.
S mint ilyen, természetesen árva.
Vért iszik, és tejet csorgat a szánkba.

(Időbútorok)

Ki hitte volna,
hogy tárgyakra bomlik az idő,
nyikorog, mint az ág,
és sárgán csobogó világévek,
folyók és tengerek nemzedékei
örvénylenek az éjjeliedényben.
És átrezeg a gránittetemen,
és gyönggyé változik a fülkagylóban
a szomszéd cellában fogant kopogás.

(Kihallgatás)

Örülök, ha történik valami.
(Az öröm: a fegyenc hősiessége.)
Valaki meghal, kitünteti az élő,
túlvilági szöveget üt a fejbe.
Helyet szorít egy gondolatnak,
amit a fogoly patronnak nevez.
Az öröm egy lusta béres.
Az öröm egy álruhás király.
Isten szkizoid helytartója.

(Visszaűzöttek klubja)

A börtön: az elveszített para-
dicsom. Itt már semmi sem a régi.

Az idő megbénult csecsemő,
csontjai üreges falak és rácsok.
Csillagsülylesztő,
fekete lyukban halad az ember:
önmagába botlik, ha erre jár.

(Könyvtár)

Tenger, persze itt is létezik.
A szomjúság gondoskodása
határtalan. A klórszag
dagályában ázó képzelet
mindent elkövet, hogy gazdája
embernek érezze magát.
A mennybemenetel formásgait
legjobb egy cigarettára bízni.

(Monte Cristo szigete)

A szökés esélye: mozdulatlan. A csillagok is jelzik,
nincs hova menni. Törbe csal
minden úrhajót a kimondhatatlan.
Szférák és szirének kórusa zeng.
Boldogok a tenyérjósok,
zsebükben is elfér az ígéret földje.
A tenyér a rabok gyarmata. Sziget.

(Magánzárka)

Börtön az ing,
és börtön a bőr is.
Fegyenctelep a cipő,
főleg a koponyabakancs.
Itt Bagatellianus
börtönigazgató beszél.
Akinél szabadakaratot találunk,
mehet a Gödörbe!
Utána szentté avatjuk.

JUHÁSZ ERIKA

Kronométer

Mire elég egy óra? Semmire? Tévedés. Egy óra alatt kényelmesen áttekersz Gyuláról Csabára, körbefutod a belvárost, kiérsz a Fekete-Körösig, meg vissza. Megszülethetsz, és bőven meg is halhatsz. Egy óra egy örökkévalóság.

Na mármost ott vagy a folyónál, és maradt még harminc perced, ami ugyebár ezernyolcszáz másodperc. Ezernyolcszáz másodperc nem sok mindenre elég. Épp hazaérsz, Csabáig nem jutsz el. Nincs már időd körbe-körbe futni, végképp nem kifutni a világból, legfeljebb kifutni az időből, esetleg meghalni. Harminc perccel hátrébb állítod a kronométert, és gondolkozni kezdesz, hogy mire elég egy óra.

Villámgyorsan tekered a felhúzó gombot, a felhúzó kart, – kinek mi van a csuklójára kötve –, és így is legalább másfél másodperc, míg a mutató körbeér. Ebből adódóan egy óra alatt kétezer-négyszáz órát nyerhetsz, fél alatt ezerkétszázat, ami ugyebár négymillió-háromszázhuszezer másodperc - de ugyanoda jutsz. Aztán az a műanyag bizgentyű is letörik a kínai műszerről, de utolsó szusszanásával fordul kicsit: lám, nyertél egy órát, s még van feled. Az idő zavaros.

Eddig egyszer sem gondoltál azon, hogy mit kezdj másfél órával. Hazaérhetsz, aztán áttekerhetsz Csabára, vagy körbefuthatod a belvárost. Sosem volt másfél szabad órád. Megszülethetsz, meghalhatsz, és tán újra megszülethetsz. Akár ki is futhatsz a világból. Nem tudom, lehet, hogy bármire elég. Csak oszd be ügyesen!

Ószd be ügyesen az időd,
kicsifiam,   kicsilányom!
Nekem mindig ezt mondták.
Hát fogalmam sincs, hogy
csináltam, de egyszer meg-
adatott számomra ez a más-
fél óra, pedig két barátnőm
is ott lihegett a nyakamban
szapora szuszogásukkal fűj-
kálva, ezzel semmire sem me-
dám nevetésükkel egyre csak
idő kerekét, s tudtam, hogy ez
kronométer megállni sose fog
sabban ketyegett.

Egy hülyegyerek az osztályban azt mondta, az ember gondolataival befolyásolhatja a jövőt. Lehet, hogy ebből a hülyegyerekből egy nap nagy tudós lesz. Remélem. Akkor azt is reméltem, akartam, hogy megálljon az idő, és jövő többé ne legyen soha, csak jelen. Örökké. Persze nem kellett volna e

két dolgot egyszerre kívánni. A világon minden divergál, még a matematika is az élettől. Édesanyám például matematikatanár, úgyhogy nem könnyű megélni, persze meg lehet. Másfél órát is meg lehet élni valahogy.

Orsi barátnőm a vízibiciklizést tartotta ebben a másfél óra történetét meghatározó aprócska időintervallumban annak a mindent átformáló, világmegrengető, életet felforgató erőnek, ami majd egyszer megszűnik létezni, megáll, s vele az idő is. Csillával váltalt vontunk, s befizettünk egy körre. A vízibiciklis bácsi óva intett bennünket, hogy egy órán belül hozzuk vissza a járgányt, vagy nagy baj lesz.

Kicsit megijedtünk. Legalábbis úgy

Jöhetett volna egy perc magány, egy hülyegyerek, egy karambol valami viking hadihajóval, netán egy értelmes gondolat. Belőlük mindig nagy hiány van, pedig ezek, ha meg nem is állítják, jócskán lelassítják az idő kerekét.

Mi csak mentünk, sütött a nap, bárányfelhők úsztak az égen, s a rekkenő hőség vízbe taszította a fáradt vízbiciklistákat, akik mellett a kajakosok repülők módjára suhantak el, s talán kirepültek a világból, nem tudhattuk, mert nem tudtunk repülni, hogy utánajárhassunk. Máig sem tanultunk meg. Ez ugyanis drága mulatság. Drága az idő, amiből itt, úgy tűnt, bőven van, s tán minden örök, mint az a fotó, ami ott készült, s a vízbe hulló fényképezőgéppel – úgy hittük – örökre ott marad. Ez azonban matematikailag lehetetlen.

Apránként elhagytuk, s ő is elhagyott minket, mert mindenfajta matematikai képlet nélkül bizvást állítható, hogy ami folyóba esik, azt elmossa az ár. Persze ez a finoman hömpölygő víztömeg minket ártatlanul kísért utunk során, hiszen időnk, mint a tenger, annyi volt: másfél óra. Másfél örökkévalóság.

A fényképező némán távolodott, s a kronométer mintha egyre közeledett volna, minduntalan hangosabban keteyegett. Kiugrani hiábavaló. Ilyenkor. Az idő követ. Megkövet, majd bombát rak rád újra.

Fordulni? Az a kis forgó kar, amivel kormányozni lehet, kéne, mintha taszította volna az emberi kezét. Mentünk. Menekültünk. Talán az idő, talán a fotó elől.

Mindig ketten tekertünk egy-
re gyorsabban és gyorsabban,
természetesen azért, hogy kifut-
hassunk a világból. A harmadik
ilyenkor rabszolgahajcsár mód-
jára dirigált, de ő senkit sem,
csak a kis bizgentyű korbácsol-
ta a vizet Titanicunk alatt, s ezt
a kis bizgentyűt én időről idő-
re megnéztem magamnak, mi-
közben fontos rabszolgahajcsári
teendőimet félbehagyva próbál-
tam rálelni a bombára. Nem lát-
tam sehol. A bombák olykor lát-
hatatlanok. A kronométer pedig

levághatatlan.

Apukád órájával játszol, s máris ráforr a kezedre. Ha végtagod elvész, az akkor is ott marad, rajtad, mert a kar mindig újránő, bár néha késik egy kicsit. Te persze rögtön azt hiszed, örök a jelen. Nemcsak a kínai műszerek, van, hogy a kronométerek sem teljesen pontosak.

Az idő mégsem téved soha, időről időre leváltja eszközeit. Időről időre mi is

Vdovkina Anastasia: Ünneþ

tettünk, mintha megijedtünk volna, s vízre bocsátottuk a hajót. Aztán valami ketyegni kezdett. Szaporán ketyegett, mint egy bomba. A kronométer hatvan perctől számolt visszafelé.

Fékezni kellene ilyenkor, bizony mondom, ám minden túl szépnek látszik, ha a barátainkkal vagy. Fordulni mégis kinek jut eszébe? Legfeljebb egy matematikusnak, aki tudja jól, hogy a szinuszhullám két fázisból áll, így minden hullámhegyet hullámvölgy követ. A szinuszhullám gyorsan emelkedik.

SZÓCS ISTVÁN

1. Alakos, alakoskodás, és – „alakoskodás”

En vagyok az Ubul,
Most jöttem a háborubul,
En vagyok az Elek,
Aki mindig énekelek,
En vagyok az Elek,
Ki mindenkit Lewies Aleque...
(Paprika Jancsi)

Az *alak* szó *forma* jelentésében mintegy kétszáz éve terjedt el, Kazinczy révén. Nagyon régi jelentései: *báb*, *bábu* (marionette), *álarc*, *maszkura*, *figura* (ábra), és „*babám*” (kedvesem); az *alakos* vagy *alakoskodó* az meg farsangoló, maszkurás, maszkura, döréskedő a régi-ségben; manapság sportegyesületek rajongója, szurkoló, aki orczáját kipingálja; politikai tüntető, ugyanígy bármilyen jelmezes felvonuló, „mazsorett”; Hopsza Sári sarokra; – csak már nem így nevezik őket... Aztán a művészeti élet síkján, azaz laposán, mint happening stb. bohóskodnak. A régebbi alakoskodásról bőven írt volt Németh Antal (Színészeti Lexikon)...

Mindezt meglepő módon egy szakszervezeti „Állásfoglalás” nyomán kellett szöbahozni... A kolozsvári Román Opera szakszervezete tiltakozik a senkinek sem kellő, ugyanakkor költséges produkciók ellen; s megjegyzi, hogy különben is, Tompa Gábor *Don Giovanni*-ja egy zürichi előadás lemásolása!

Ezt még a kolozsvári magyar nyelvű hírlap is leköszölte a 7. oldalon, a sarokban... Az eset régre, tán két évre nyúlik vissza: a kolozsvári magyar lap, a Román Opera egy produkciójáról beszámoló cikkben – holott ehhez semmiképpen sem volt köthető – visszafojthatatlanul előbugyborékoló diadalérettől hajtva, kikürtöli, hogy Tompa Gábor *olasz operát rendez a román operában*; aztán eltelt egy év; semmi; majd jött a híre egy *Don Giovanni*-ként előadott valami *bukásának*, akkora volt a bukás, hogy még a nyekkenése sem hallatszott, a magyar hírlap színházi rovata egy évig hallgatott, mint szalonka a fűben; aztán jött híre valami sztrájkknak, fűtetlen mellékhelyiségnek (?), a *többi néma csend*... míglen e mostani hír...

Gyakran felelmegetik, hol huncutul, hol irigységtől belezöldülve, hogy: na ugye „a színház az utánzás művészete”, és különben is, miért rendezzen meg valaki fantáziátlanul egy jelenetet, mikor máshol láthatta ugyanezt igazán frapánsan, na ugye!... Ennek ellenére szerintem mégsem lehet színpadon plágiumról beszélni; legfennebb *jelenetek* vagy jelenetsorok „lekoppintásáról”, sokszor egészen jól. Miről lehet ráismerni a leutánzásra?... Annak idején, a *Troilus és Cressida* kolozsvári, Tompa Gábor rendezte előadásán ez szembeszökő volt.

Noha nem láttam azt a bizonyos „ihlet-kölcsönző” nyugati előadást, elképesztett, hogy egyes jelenetek milyen félelmetesen

jók voltak – Priamos és fiai, Cassandra – egy óriási örült kakadu (márpedig egy felnagyított, közelképben mutatott madárfej nagyon is horrorisztikus lehet, lásd Sipos László Kakas-„portréját”) – és végül a *mirmidonok*, a rovar-emberek halotti menete. Ehhez képest aztán a címszereplők nem is voltak sehol... A *jó jelenetek mind külsőségeken* – maszk, jelmez, besulykolt sematikus taglejtések – *múltak!* Ordítóan feltűnt, hogy nem egy faékban fűttek a „rendes” színészi teljesítményekkel!

Az alakoskodás az „újabb” európai (Shakespeare és Lope de Vega utáni) színházzal mellett is: *tovább élt*; magasabb műveltségi szinteken is, nemcsak a népszokásokban s vásári színházzal; s nemcsak az ún. *előképekben*, de olyan műfajokban, mint a *balett* és az *opera* különösen!

Tehát nemcsak a műkedvelés és a naiv nézők kedves látványossági élménye, hogy né: a seprű úgy mozog, mintha ember lenne, és a kecske és a gólya is; vagy pláne, hogy az ember úgy tud csinálni, mintha bábu lenne, vagy kanalas gém, vagy: taliga! A balettkarok, az operastatiszták tömegei természetesen nem állhatnak csupa nagy színészből, ezért „alakosítják”, sematizálják, gépesítik őket! Tompa Gábor valamennyi színpadi produkciója kiszínezett *opera- vagy balett-paródia-jelenetek*től fogva emlékeztet!

A szkíták kincseiből

„Született operarendező”, mondhatnánk. És akkor tessék, jön ez e dupla leégés a *Don Giovanni*-val – szakszervezeti megmozdulásokkal kísérve. Rendezőnk azonban nem adja fel: az újságban a színházi hirdetések közt olvashatni, hogy *táncszínházi bemutatója* is volt!

Miért vonzó terep a táncszínház egy mai dramaturg számára? Mert ott a színész nem juthat *szóhoz!* Lám csak a színházi hirdetések az újságban, már nemcsak a Tompa-Visky koinonénál, hanem az operánál is: csak az opera címe, s a rendező neve! Hogy ki énekel, az nem, nehogy elhiggye magát! Örök egy fénykép: a háttérben, jelentéktelen kis fehér folt, kitüntetnek egy kis színésznőt; az előtérben nyomasztó sötét nagyságában a színigazgató: szemüvege szárát szopogatja! S az egész nem egy Gogol- vagy

Dosztojevszkij-jelenet paródiája, csak egy mélyhumorú fénykép... Kis unokám dicsekszik: Tudok már írni!... Az ábécét ismered?... Azt még nem... Kész operarendező!

2. Meddig tiszta a tiszta forrás?

Tiszta víz nem mély, mély víz nem tiszta.
(Klares Wasser ist nie tief,
Tiefes Wasser ist nie klar.)
(Nietzsche)

A múltkoriban idéztem Hamvas Béla tanulmány nemcsak Pucciniról mond rémes dolgokat: hogy a *Tosca* és a *Pillangókisasszony* zenéje *nemiszervzene*: nemcsak mérhetetlenül ízléstelen, de ráadásul nem is igaz! S mit felsoroltam, a romantikus és impresszionista zene nagyságairól is ilyen modorban emlékezik meg. Ám még külön kérdés: Bartók! Régebb, valahol elismeréssel említi Bartókot, egyes rosszmájúak szerint csak azért, nehogy azt mondják, soha egy magyart sem tűz dicsérőleg a tollára. (Most kivétel: Szabó Lajos... Sajnos, nem tudtam villámgyorsan utánanézni, kicsoda is ő?)

Érdekesen keveri viszont bele Bartókot egy olyan problémakörbe, amely valóban fogas ügy, de éppen Bartókra – nem vonatkozik: az úgynevezett primitív népek-népségek, a természeti népek: nem az *ősállapotot* képviselik, hanem tönkrement, elnyomorodott, lezüllött műveltségű népcsoportok – és ez nagyjából és többnyire és legalábbis jórészt – igaz is; nem igaz viszont a gondolatmenet folytatása, hogy azok a műveltségbeli maradványok, amiket náluk felfedeznek lelkes kutatók, azok is csupa romlott holmi volnának! Nemcsak azért, mert egy népballada lehet akkor is értékes, ha egy részeges koldus nyekergi fonográfra! Am ezen ma már nincs is mit vitatkozni, akik támadják az „ősi” – vagy legalábbis annak tűnő, ahhoz közeljáró néphagyományokat, éppenséggel nem a leromlottságuk miatt nem szeretik ezeket, hanem elutasítják azokat a tartalmakat, amiket ezek még úgy-ahogy megőriztek!

Különbön pedig Bartókkal szemben ezt a kifogást tekintélyesebb filozófusok jóval Hamvas előtt elsütötték, pl. *Adorno*: hogy ennek az állítólagos ősi zenei kincsnek az úgymond újraértékesítése „reakció”, egy irracionalista nacionalizmust szolgál, s így „előfasizmusnak” is felfogható! Hamvas éppen ennyire ugyan nem megy el, és nem mondja ki Adorno nevét, de használja állításait – szerintem ez megint „felzárkózási” kísérletei közé tartozott...

Mindez persze nem vonja homályba Hamvas sok ragyogó írását. Az Őshagyományokról... Ami azonban a vele kortárs filozófiát illeti, úgy volt ezzel, mint – Sütő András ragyogó találata szerint – vak ember a lámpával: Nem azért viszi, hogy lásson vele, hanem, hogy neki ne menjenek!

KABÁN ANNAMÁRIA

„Engedd szellemed cikázni még”

Intertextuális kapcsolódások egy Kovács András Ferenc-versben

Kovács András Ferenc *Babitsolás* (*Egy lírikus epilógja*) című versét vizsgálom, amely intertextuálisan Babits-versekkel és kiemelten a *Balázsolás* című költeménnyel, de mások műveivel is dialogizál. Babits alkotó munkája során maga is nyitott volt a magyar és a világirodalom „tér- és időbeli égtájai felé”, „a magyar költészetben ő az Arany János-i hagyomány folytatója” (Kardos Pál: *Babits Mihály*. Gondolat, Budapest. 1972. 520.). Kovács András Ferenc tehát azáltal, hogy Babits-szövegekre játszik rá, azokat imitálja, egyben azt a gazdag kulturális, irodalmi, verselési hagyományt is beemeli költészetébe, amely Babitsnál fellelhető.

A vers főcíme Babits Mihály *Balázsolás*, alcíme pedig *A lírikus epilógja* című költeményét idézi intertextuálisan. A vers szerkezete Babits *Balázsolás* című költeményének szerkezetét imitálja, 16 sorral hosszabban, mint előképe. Azonos a versforma is: klasszikus időmértékes jambusi trimeter és dimeter, 12 és 8 szótagos sorok váltakozása. Kovács András Ferenc úgy könyörög és kéri Babits Mihály segítségét, ahogyan Babits Szent Balázst. Nem akárkihez, hanem a költészet nagy mesteréhez fordul a költő. A verset az ötször visszatérő *segíts* egyes szám második személyű felszólítás tagolja, akárcsak Babits költeményét. Ötször tér vissza más-más mondat- és szöveggörnyezetben, egyre erősödő intenzitással. A vers architektúrája ugyanakkor el is tér a Babitsétól. Babits gyermekkori emlékeitől jut el a kínzó jelenig, torokbetegsége felpanaszolásáig, Kovács András Ferenc viszont a jelen gondjaival indít, és csak ezután villantja fel az ifjúkori emlékeket.

Az alcím azt a tematikai váltást jelzi, amely a másik Babits-költeményhez, *A lírikus epilógjához* közelíti a verset, hiszen Kovács András Ferenc nemcsak egyéni gyötrelmeinek ad hangot, mint Babits a *Balázsolás*ban, hanem szűkebb közössége és az ember általános létkérdései is foglalkoztatják. Epilógusnak szánja ő is a verset, nemcsak abban az értelemben, hogy kötetzáróként szerepelteti (*Téli prézli*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001), hanem abban is, hogy búcsúzik vele a mestertől.

Megszólító típusú vers: könyörgés, fohász a nagy költőelődhez. Első sora szinte szó szerint ismétli Babits *Balázsolás* című költeményének első sorát.

Babits:
*Szépen könyörgök, segíts rajtam,
Szent Balázs!*

Kovács András Ferenc:
*Szépen könyörgök, megsegíts, Babits
Mihály!*

A különbség a megszólításban, illetőleg a *segítség* és a *megsegítség* szóhasználatban érhető tetten. Babits egyéni bajában, betegségében kéri a szent segítségét, ezt jelzi a *rajtam* egyes szám első személyű, ragozott személyes névmás. Kovács András Ferenc nem hangsúlyozza kérelme egyéni voltát, hiszen sokkal tágabb összefüggésben igényli a költő segítségét, eligazítását. Már a vers első leütése jelzi tehát a tematikai váltást. A *meg* igekötő pedig meg is változtatja a *segítség* szó alapjelentését. A *megsegítség* szó jelentése: 'nyomorúságban levő személynek, csoportnak hathatósan, kellő mértékben segítséget nyújt' (*A magyar nyelv értelmező szótára*). Ilyen hathatós segítséget vár tehát a nagy költőelődől Kovács András Ferenc, de sokkal nyomatékosabbá és határozottabbá is teszi kérését azáltal, hogy a *meg* igekötőt az ige elé helyezi. A vers második sora: *Megint, mint eddig annyiszor*, jelzi, hogy a már oly sokszor megtapasztalt hathatós segítséget kéri. A kérésben tehát benne rejlik a hit és bizalom is abban, hogy újból számíthat a nagy költőelődre, akárcsak Babits Szent Balázssra, aki őt gyermekéveiben megóvta a torokbetegségektől.

Babits torokbetegsége okán kéri a szent segítségét:

*Mert orv betegség öldös íme engemet
/ és fojtogatja torkomat ...*

Kovács András Ferenc átvitt értelemben a költői hang elvesztésére utal:

*Ha torkom elszorult, ha épp szorongtam én,
/ Hogy írni renyhe, képtelen / Vagyok, s talán nem is tudok többé sosem –
/ Nem is tudtam borzong belém, / Átjár, akár a szél a fát ...*

A szenvedés, a fájdalom verse tehát a Kovács András Ferencé is, hiszen az írás, az alkotás személyes gyötrelmeiről vall, de ez a személyesség szinte észrevétlenül válik a közösséggel azonosuló költő vallomásává:

*... s fölrezennek, / Miként kihűlt, madártalan / Ágak közén a csillagok,
hogy mennyi kín, / Hány gond kering, hány görcs kötöz, / Rándít magányba,
s hány bolyong a bénuló / Törzsben, tagokban, gémberegt / **Valónkban**,
így, kimondhatatlanul, ha már / Magunkra hagynak mindenek ...*

Felgyorsul a tempó, felsorolás, ismétlés, fokozás jelzi a kitörő indulatot. A 'milyen sok' jelentésben ismétlődő *mennyi*, *hány* kérdő névmás egyre fokozódó intenzitással sorolja a gyötrelmeket, amelyek nem csak a költő gyötrelmei már, hanem szűkebb közössége létét is fenyegető egzisztenciális tények. Ezt jelzi a *valónkban* szóalak birtokos személyjelének többes szám első személyűvé változása, illetőleg a *magunkra* többes szám első személyű névmás is. A kitörő indulat a *Mert elhagynak akkor mindenk* Pilinszky-sor zártságát folyamattá oldó *Magunkra hagynak mindenk* sorban jut tetőfokára. A verssort a *magunkra* szó fókuszhangsúlya és dallamemelkedője nyitja, és az ennél is hangsúlyosabb *mindenk* pozitív univerzális kvantor zárja. A rövid mondat emiatt két intonációs frázisra oszlik, az első intonációs frázis a *magunkra hagynak*, a második pedig a *mindenk*. A két intonációs frázist pedig szünet választja el egymástól, és ez lelassítja a mondat tempóját, ami méginkább kiemeli a gondolatot. De ilyen kiemelő szerepet kap a sorzáró kettőspont is, amely jelzi, hogy a gondolat részletezése következik. A tempó ismét gyorsul a felsorolás, fokozás hatására:

*Megszégyenít a szó s a nyelv, ha tántorul, / Ha némaság szakad, te-
met ...*

A gyötrelmek bénító hatásának legborzasztóbb következménye a némaság, amely a közösség és a költő létét egyaránt fenyegeti, hiszen a költő épp a közösség szószólója lehetne. Majd apokaliptikussá táguul a kép:

S a menny süket... Nem küld jelet.

...
A szövegek összecsendítése – *temet, süket, nem küld jelet* – kétségbeesett felkiáltásként hat.

A költemény első szerkezeti egysége tehát egyetlen óriási, 18 soros mondat terebélyesedő kérés, könyörgés, amelynek súlya, intenzitása egyre erősödik.

Az indulatkitörést Babits-hoz intézett újbóli kérés zárja:

...Babits Mihály, / Te értheted, segíts nekem.

A *Te értheted* megfogalmazás újból ráirányítja a figyelmet az eddig felsorolt panaszokra, és mintegy ezek tudójától, ismerőjétől kéri a segítséget. A kitörő indulatot a racionális indoklás váltja fel értheted, ezért se-

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

gíts' jelentésben. Értheti is, hiszen a Jónás imájában ő is hasonló gondolatokat fogalmazott meg.

Kovács András Ferenc megváltozott szórendű mondattal, a költő és közönsége gondjait értő Babits Mihályt szólítja tanúként, és ilyen értelemben fordul hozzá segítségért. Az egyes szám első személyű *nekem* ragos személyes névmás mintegy jelzi, hogy a költő Babits Mihálytól a költő Kovács András Ferenc kér ez alkalommal segítséget.

Ennek indoklásaképpen idézi fel ifjúkorát, akárcsak Babits a maga gyermekkorát:

Csikókoromtól vagy velem, mint teljes ön- / Magam, te titkos mesterül! / Azóta téled, általad hoz hírt, üzen / Megannyi könyv...

Meghitt vallomás ez Babits Mihályról, a mesterről, de utalás azokra a kulturális, irodalmi információkra is, amelyek intertextuálisan Babits művein keresztül jutottak el hozzá, és tegyük hozzá, most Kovács András Ferenc versein át hozzánk, a mai olvasókhoz.

Majd egyfajta költészettani összegzés következik, amely ironikus hangon idézi a posztmodern alkotók viszonyát Babits Mihályhoz, az „erény és arány” mesteréhez. Egyfajta szagatottság jellemzi ezt a részt, amit a gyakran használt három pont (...) jelez, érzékeltetve, hogy nem a teljesség igényével készült a leltár, olyan, mintha emlékeiből próbálna előhívni a költő a klasszikusokat megszóló irodalmárok szavait:

...s rólad beszél / Ma még az is, ki ellened zsörtöl, leszól / Barbár divatból, mert nyomaszt, / Nehéz a műgond – kőkemény, ki klasszikus / Komor szobor!... S a régi láz / Nem lázadás, s az áldozat sem érthető / Poéta-póz!... Túlzásba vitt / Aszkéta-máz, rögeszme lett a Szép, megunt / Erény s arány, rideg fölény / Fitogtatása, mit sem ér: kimért, fölös / Tudás a forma!... Pimpa-pamm. / És kutykurutty. És így tovább ...

A klasszikus komor szobor utal Babits Klasszikus álmok prologus-verseire, amelyben álmainak áldozatvivő ókori görög leányok alakjában megszemélyesített képe áll szemben az istennő szobrával, aki az örök eszmény elérhetetlenségét jelképezi. A nehéz műgond, poéta póz, askéta máz pedig arra utal, hogy a túlzó tagadással szemben a hagyományos, klasszikussá vált formák felhasználásával, kifejezések, szövegrészletek egybedolgozásával, nagy példák áldozatos követésével lehet mégis egyénit alkotni.

A versben harmadszor visszatérő segítségkérés nem véletlenül szól te-

hát Babitshoz, a tanárhoz, akitől mindenki tanulhat:

... Segíts, Babits / Tanár úr! Engedd szellemed / Cikázni még a süllyedő sziget felett!

A kérések sorozatában, harmadik nekifutásra Shakespeare *A vihar* című színművének főszereplője, Prospero szólíttatja meg, a bölcs és emberséges varázsló, aki csodás hatalmával leszereli a gonosz ármánykodást, boldoggá teszi az arra érdemeseket, majd kettőtöri varázspálcáját. A kettőtört varázspálca Prospero búcsúját jelzi. Nem véletlenül idézi őt Kovács András Ferenc, hiszen ő is, a „fonák tanítvány”, egyfajta búcsúra készül mesterétől. Prospero tehát valójában Babits Mihály, aki nemcsak a dráma fordítása révén került mély kapcsolatba Prosperóval, hanem a „duk-duk” és más afférok folytán gondolai is hasonlóak lehettek Prospero gondolaihoz.

Az előző részben tapasztalt ironia itt önironiába megy át:

Bocsáss el újra, Prospero, / Fonák tanítványt, szolga bókolót, vadat, /

Vdovkina Anastasia: Üzenet

Kilesni azt, mit nem lehet, / Hisz láthatatlan, s nem tanulható anyag:

A költő fel is oldja az önironiát, hiszen tudja, hogy a forma mögött meghúzódó lényeg nem megtanulható tananyag. A lét nagy kérdései foglalkoztatják, és itt ismét többes szám első személyre vált. De a többes szám itt már általában az emberre vonatkozik, arra, hogy kik vagyunk, miért és mivé leszünk:

Szórt képzeteknél könnyedebb, / Viharlapozta példatár, hogy kik vagyunk, / Miért, miképp s mivé leszünk, / Mint pille súlya s sziklahegy, ha boldogan / Csapong, lebeg, magasba száll!

A negyedszer visszatérő segítségkérés *Segíts, Babits Mihály!* formában Babitsot, az embert szólítja meg. Ez a szerkezeti egység vallomás a férfikor-ról, amely *a minden és a semmi* közt törlik meg:

Váratlan ért a férfikor, / Hol égi pályák fénygerince ködbe vész /

Csikordulón – s meg is törlik / A minden és a semmi közt.

Majd ismét Babitshoz fordul, a tőle már megtapasztaltakra hivatkozik, és intertextuális utalás következik két Babits-vers címére a *Szimbolumok* ciklusból: *Ne mondj le semmiről* és *Nunquam revertar*, illetőleg az *In Horatium* című vers egyik sorának parafrázisa: *elégeld már meg a meglegedést.*

Ne mondj le semmiről. Ne légy elégedett! / Nunquam revertar! ...

– hangzik a két Kovács András Ferenc-verssor. A *Nunquam revertar* Babits versében Dante egyik leveléből vett szókapcsolat, jelentése: 'nem térek vissza soha' (Rába György: *A szép hűtlenek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 113.). Kovács András Ferenc áttételesen tehát Dante-szövegrészletet is beépít a versébe.

A vers zárlatában ötödször hangzik fel a segítségkérés, immár a mesterhez intézve s szó szerint ismételve a *Balázsolás* egyik sorát:

... Mesterem / Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem,

Ez a szó szerinti idézet egyben a segítségkérés babitsi és Szent Balázs-i indíttatásának egylényegűségét is jelzi.

Ötször ismétlődik tehát a segítségkérés a *Balázsolás*ban, ötször a *Babitsolás*ban. Az ismétléseknek ez a sora a babitsi megnyilatkozásra is érvényesen nyomatékosítja Kovács András Ferenc költői vallomását az egyéni, a közösségi és az emberi sorskérdések elválaszthatatlan összefonódásáról.

Mind a *Balázsolás*, mind pedig a *Babitsolás* klasszikus időmértékes jambusi sorpárokból, horatiusi epódosz formában épül. Az epódosz hozzáéneklést jelent, azaz Babits is, Kovács András Ferenc is hozzáénekl a 12 szótagos sorhoz a 8 szótagosat, de Kovács András Ferenc emellett más szövegeket is hozzáénekel verséhez. Már a vers alcíme is – *Egy lírikus epilógja* – egy másik Babits-verset, *A lírikus epilógja* című szonettet vonja be a maga szövegvilágába, de ez a szövegvilág Babits *Jónás imája*, *Ne mondj le semmiről*, *Nunquam revertar*, *In Horatium* című versének szövegvilágával, illetve Pilinszky János *Apokrif*, valamint Shakespeare – magyarra Babits fordította – *A vihar* című művével is kapcsolatban áll.

A bevezetőben Kardos Pálnak azt a megállapítását idéztem, hogy Babits „az Arany János-i hagyomány folytatója”. Ehhez most hozzáfűzhetem, hogy Kovács András Ferenc viszont versének intertextuális beágyazottsága folytán hangsúlyozottan a Babits Mihály-i és ezzel együtt az Arany János-i hagyomány továbbélője – és folytatója.

NAGY ZOLTÁN

A „nélkülözhetetlen fölösleg” újratерemтése(i)

Az *Újratерemтett világok* című kötet egy kivételes irodalomtudósi pályakép előtti tisztelgés változatos kinyilvánítására vállalkozott. Az előszóban olvasható szerkesztői reflexiók sokat elárulnak arról, ahogyan Cs. Gyimesi Éva professzor aszszony innovatív és inspiratív szakmai teljesítményei, reprezentatív életszerpe és világnézete, a romániai magyar értelmiségtörténet kiemelkedő mozzanataként számtalan narratív és kulturális formában válhatnak elbeszélhetővé. A szakmai írások különféle tematikai tömbökbe rendeződnek, amelyeket egy-egy költemény vagy elbeszélés előz meg. Kiemelkedő erdélyi és magyarországi szerzők szövegei által járhatjuk be azt a tág szellemi dimenziót, amelyben Cs. Gyimesi Éva is kivételes éleslátással mozgott, legyen szó akár az irodalmi nyelv általában vett specifikumairól (*A nyelv és meghaladása*), öszszetett kisugárzásairól (*A rítus terei. A tér rítusai*), mediális és intermediális aspektusairól (*Szó, kép, film, zene*), egyetemes kérdésfelvetéseiről, komparatistikai horizontjairól (*Játék és akarat. Világirodalmi hasonlatok*), az irodalom különféle korszakainak és kérdésköreiknek újragondolásáról (*Narratívák a 19. századról, ill. Útban az egyetemesség felé. Erdélyi vargabetűk*), a hatalmi mechanizmusokat értelmező, megragadó narratívákról (*A békés terror éve. A 80-as évek emlékképei*), valamint kortárs irodalmi jelenségek elbeszéléséről (*Kortárs magyar kerekasztal*). A kötet végén pedig az olvasó betekintést kaphat a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék doktoranduszai által összegyűjtött és a Csobán Endre Attila szerkesztette életmű-bibliográfia gazdag anyagába, amelyek Cs. Gyimesi Éva kulturális alkotómunkájának, érdeklődési körének változatos aspektusait képviselik.

Ugyanakkor sokatmondó, ahogyan a kötet a maga öszszetett kompozíciójából kifolyólag túlmutat a megszokottnak tűnő, a tiszteletadás formáit a szakmai nyelvhasználatok komplexitásában elrendező gyakorlatok működésmódján, ezáltal pedig nemcsak a szövegek tematikai csoportosítása szerint, hanem az emlékezés, a jelenlevővé tétel gesztusának sajátos mozzanataként is értelmezhető. Hiszen még mindig a köztünk levő, gondolatainkat meghatározó, velünk együtt gondolkodó Cs. Gyimesi Éváról van szó, tehát az élő Cs. Gyimesi Éváról. Ahogy egyik kedvenc és sokat olvasott szerzője, Makkai Sándor sem tudott másként gondolkodni Széchenyiről, csak mint élő, a magyar műveltségben rejlő szabadságeszményről gondolkodó Széchenyiről, úgy kortyolta a gróf úr poharából Cs. Gyimesi Éva is a *tettmagyarsághoz* szükséges valós és alapos elképzeléseit. Talán éppen emiatt is érdekfeszítőek azok a Cs. Gyimesi Éva gondolataira is alapozó elképzelések, interpretációs mozgásterek, amelyek első ránézésre úgy tűnhetnek, hogy a szakma sokféle ágazó kutatási eredményeit

mutatják be, értelmeznek, reflektálnak, mindeközben pedig bevallottan-bevallatlanul is *emlékeznek*, s ezáltal önmaguk identitásának megképződését is explicité teszik (lásd Keszeg Vilmos: *Irodalom és emlékezet*). Tulajdonképpen itt válik igazán hitelessé az az előszóban megfogalmazódó gondolat, miszerint a kötet szövegeinek viszonyhálózata túlmutat a különféle nyelvhasználatok, értelmezői gyakorlatok formáin, s ehelyett a megidézés, felidézés, az emlékezetben tartás intenciót is föl vállalja. Úgy, ahogyan a szerkesztő tanítványok szerint is, a *Teremтett világ* és az *Újratерemтett világok* közti átjárás a kapcsolatteremtés bonyolult és öszszetett természetét láttatja: „Valójában sokféle, olykor egymásból kinövő, de egymásra mégis visszavezethető kísérlet történik arra, hogy felfedezzük, kövessük, értelmezzük, gyakoroljuk, értékeljük, alakítsuk, csodáljuk, rögzítsük, modellezzük, elbeszéljük, dokumentáljuk, fel- vagy megidézzük mindazt, ami valaha másokkal vagy velünk történt, történik és történni fog. És még megmarad a világ. Akár kozmosznak, akár médiumoknak, történeti kontextusoknak vagy kultúráknak mondják őket, azért teremтetnek, hogy elmúljanak és újjáteremтessenek.” (10.)

Kritikai tárgyismeret és intuitív fantázia. Talán így is lehetne jellemezni a kötet szövegeit, ahol az alaposan kidolgozott, a tárgy szingularitására figyelő szakmai diskurzusban ott lapul, számos formában a Másik nyelve. Cs. Gyimesi Évától azért tanulhattunk világokat teremтeni és újratерemтeni, hogy most, ebben a helyzetben is megmaradjon, újjászülessen az emlékezés eseményjellege. Hiszen Cs. Gyimesi Éva innovatív gondolatvilága gazdagságának, az egyértelműnek látszó jelenségekre való rákérdezés természetességének köszönhető, hogy például a kortárs irodalomtörténeti gondolkodásban az erdélyi magyar irodalom definíciója mindmáig úgy fest, mint aminek tíz lába van, három szeme és zöld-rozsaszín csíkos (Balázs Imre József: *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához*). Tudjuk, hogy definícióink nem örökérvényűek, éppen emiatt szorulnak állandó újratерemтésekre. Hasonlóan ahhoz a jelenséghez, amit Berszán István tolmácsolásában Cs. Gyimesi Éva az irodalom mint „nélkülözhetetlen fölösleg” funkciójának tekint (Berszán István: *Búcsúzhat-e a tanítvány?*). Ebből adódóan pedig úgy tűnik, hogy a két világháború közt hangsúlyosan jelen levő erdélyiségtudat eszmétörténeti relevanciája manapság már egy módszertanában, elbeszélésmódjában, fogalomrendszerében egyre táguló, szabadabb és letisztuló szakmai diskurzusban keresheti az újraértéshez szükséges szakmai perspektívákat (Boka László: *Sajátosság – egyetemesség – egy-ség. A hosszú hetvenes évekről és néhány*

vitájáról. Sata Kinga Koretta: *Az erdélyi magyarok kisebbségi öndefiníciója, 1920-1922*).

A kommunista rezsim alatt íródo megfigyelési dossziékhoz való hozzáférhetőség, illetve az ezekhez rendelhető értelmezői szabadság új fényben tűntetheti fel azokat a dilemmákat, amelyek hosszú ideje meghatározzák az élettörténeti narratívák definiálhatóságait (Szilágyi Júlia: *Töredékes olvasónapló. Mi az, ami szigorúan titkos?*). A megfigyelési dossziékhoz rendelt jelentéstulajdonítások öszszetett hatalmi, társadalmi kontextusainak szövegműköztető módzatai új értelmezési lehetőségeket rejthetnek, az elbeszélte élettörténet eddig nem tapasztalt aspektusait mutatják, ugyanakkor ahhoz a már ismert technikához is alkalmazkodnak, amely által a szerző önmagát avathatja megértése „tárgyává”. (Lásd Cs. Gyimesi Éva *Szem a láncban* című, utolsó nagyszabású, folytatás nélkül maradt munkáját.) Ugyanis rendkívül érdekes az a jelenség, ahogyan a forrásértékű dossziében beazonosított, ideológiailag konstruált, írott identitás viszonyba lép az utólagosan erre építkező, ezt értelmező, vele provokatív viszonyban álló, olvasó identitással. Hogyan működik tehát ez a fajta hatalmi technika és a hatalomnak ellenálló, azt kijátszó személy alulnézetből történő narrációja? Miképpen alakítja az ember önmaga sorának referenciáit szöveggé? Mi az értelme annak a „kettős szubjektivitásnak”, amelynek egyik komponense a megfigyelési dossziében beazonosított élettörténeti fragmentumokból áll össze, a másik pedig ezzel a szubjektummal szembeesülve egy utólagos identifikációs aktus kimunkálásán gondolkodik? A Cs. Gyimesi Éva tiszteletére összeállított emlékkötet tanulmányai számos nézőpontból vállálnak fel egy másfajta kettősségre épülő feladatot: önmagukon keresztül teszik jelenlevővé, érzelhetővé a Távollevő beszédmódját.

Újratерemтett világok. Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére. Argumentum, Budapest, 2011.

BAKK ÁGNES

Cirkusz az időben

A franciaországi Auchban immár 25 éve megrendezett CIRCA – Festival du cirque actuel először csak a cirkusziskolák számára megrendezett találkozó volt, 2012-re viszont a kortárs cirkuszfesztiválok egyik kiemelkedő eseményévé vált.¹ Az itt bemutatott új cirkuszi műfajba tartozó előadások újfajta dramaturgiára is építenek: bár több előadás „talál” magának egy cselekményszálát, de ezt rendszerint akrobatikus mutatványai segítségével ábrázolják. Tekintható ez egyfajta kettős állapotként is, hiszen utalásszerűen még tetten érhetjük a cirkuszi számokat, de ezeket immár egy egységes narratívába építik bele az alkotók.

Cirkusz és a videoklipek

Franciaországban a cirkuszi oktatási intézmények sokkalta népszerűbbek, mint Kelet-Európában. Az egyik elismert cirkuszi felsőoktatási intézmény a CNAC (Centre National des Arts du Cirque), amelynek keretében minden végzős évfolyam számára az iskola meghív egy rendezőt és az ő közreműködésével létrehoznak egy előadást. Járt már náluk Schilling Árpád is, az idei végzős évfolyammal David Bobée, francia rendező dolgozott együtt a *This Is the End* című előadás létrejöttén. A produkció azt a kérdést járja körbe, hogy: „Mit tennél, ha még öt perced lenne a világ végéig?” Az osztály szinte valamennyi tagja úgy szóban, mint mozdulatokban, mutatja be, hogy mit is tenné. Több mint tíz preapokaliptikus képet mutattak be: láthattunk légtornászt, monobiklizést, zsonglörködést, produkciójuk pedig az artistamutatványokon túl – amelyek szimbolikusan az előadók személyes harcát ábrázolták – bővelkedett multimediális eszközök keltette hatásfokokban, így idézve meg a videoklipek esztétikumát. Hans-Thies Lehmann ennek kapcsán jegyzi meg, hogy az ilyen előadások médiadézetekkel, az élő jelenlét és a felvételek keverésével szegmentálják az időt. A virtuális-elektronikus időfelület és az élet valóságos pillanatának lappangó konfliktusa érhető tetten.² Ez a cirkuszi előadás műfajiságában viszont meghatározódik, hiszen a speciális gyakorlatok bemutatása egyrészt szimbolikus, viszont az előadás kontextusát tekintve nagyon is életük valóságos pillanatainak tartozéka – így az előadás a cirkusz és a színházi műfajok kettősségének valóságos példája.

Duratív esztétika és a képzelet működése

Ezzel szemben lassúságával, az időszakvenciák újra „lejátszásával” valamint a tárgyszínház és a cirkusz műfajának sajátosságával Johann Le Guillerm *Secret* című előadása új horizontokat mutat fel. Igazi varázslómutatványokkal, elképesztő szerkezetek felépítésével ámitotta el közönségét.

Saját előadásokra szánt sátrában mutatta be produkcióját, ezzel is jelezvén, hogy bármilyen idegen részlet (pl. megváltozott távolság) megzavarhatja akár koncentrációjában, akár abban, hogy valami miatt nem állíthatja össze konstrukcióit megfelelő módon. Topográfia, csillagászat, filozófia, matematika, földrajz – mindezen tudományterületek hatására állt össze az alkotóban ennek a folyamatnak a képe, a szervezőelv pedig az architektúrán alapszik. Az előadó mentális cirkuszelőadásában pedig nem használ mást, mint fa- vagy kötélanyagot, de ezekből alkot meg olyan szerkezeteket, amelyek tartósak, – egy pár mozdulattal pedig lerombolhatóak.

Másfél órás produkciója megfosztja a porondot körbeülőket a valós idő érzékelésétől. Szinte meditatív, buddhista fogalommal élve egyhegyű figyelmet követelnek meg. A felépített konstrukciók látszólag különállóak egymástól, de a produkció vé-

Jelemet a Wunderkammer című előadásból
Fotó: Justin Micholas

gére összeállt a valódi, intellektuális értelemben vett egységük. Le Guillerm hosszú évek kísérletezése és vizsgálódása eredményeképpen állította össze ezt a *mentális cirkuszi* mutatványt. Egymáshoz dominánszerűen simuló falapokon vonszolja be magát. Ezután egy fekete lapra rajzol krétával, azt megfordítván megmutatja a rajz pontos mását, majd óvatosan törölgeti rajzát úgy, hogy előtűnik az arab számsorozat képe. De a produkció az utolsó harmadban válik igazán elmélyültté, a nézők szeme láttára felépített bonyolult szerkezeteket mintegy a *mandala-elv*hez híven azonnal lerombolja, és másikat épít fel helyükbe. Ő a tárgyak teremtője és színpadmestere: számára a cirkusz a különböző nézőpontok gyűjtőhelye. Meghatározása szerint a cirkusz műfaja maga egy *imaginográf*, egy segédlet a képzelet számára. A cirkuszban nem a látott tárgy a lényeg, hanem az azt övező képzelet.

Ha a látvány fáj...

Az ausztrál CIRCA társulatának egyik leghíresebb előadása a *Wunderkammer*. Ez a produkció a varietékat idézi: bár leginkább erő- és ügyességi mutatványok láthatóak, a társulat egy-egy tagja időnként énekel vagy egy viszonylag könnyebbnek látszó gyakorlatot mutat be – pihenésképpen – a megerőltető mutatványok között. Persze ez a könnyebbség relatív, hiszen több, általuk bemutatott jelenet alatt a közönség nagy része felszisszent a látot-

THEÁTRUM

taktól, az eddig elképzelhetetlennek tűnő, meglepő testi hajlékonyságtól. Az előadás a freakshow-k műfaját is felidézi: nemrég a mindenkori közönség a torzszülötteket nézte előszeretettel – most az ausztrál társulat előadói mutattak olyan pózokat, amelyek ugyancsak voyeurkodásra buzdították a nézőket.

A valós idő síkban történő ábrázolás magyarázza a nézőkben megszülető azonnali testi érzetet. A valós időbeli ábrázolás jellemző a pornófilmek műfajára is, ahol ugyanúgy a testiség kerül előtérbe és azonnali hatást vált ki. Már Augustinus is elkülöníti a *curiositast*, amelyet paradox módon a kellemetlen, sőt taszító jelenségek gyönyörködtetnek. Az avantgárd óta ez a *curiositas* által táplált esztétikai élvezet legalább olyan izgalmas, mint az öt érzékünkön alapuló *voluptas*, amely főképp a gyönyörködtetést szolgálja. A pornófilmek műfaját idézi az előadók rezzenéstelen arca, amelyet csak időnként, egy-egy dramaturgiai megfontoltságból jól kihangsúlyozandó érzelm kedvéért változtatnak meg.

Az avantgárd videoklip-esztétika

A nemzetközi My!Laika csapatának *Popcorn Machine – A Domestic Apocalypse* című előadása egy abszurd revü. A lazán összefűzött jeleneteket a humor és a groteszk köti össze, valamint az erőszakosság jelenléte. Két női artista verekedik, egymás haját húzzák, egy szomorú menyasszony a trapézon lóg és meghökkenő fordulatokat hajt végre, egy olaszul gagyogó férfi pedig egy furcsa biciklit hajt, majd elkezdik őt a nők üldözni szerelmükkel.

A társulat ars poeticája szerint mindenkinél megvan a saját otthoni kis apokaliptisze és ezek az abszurd jelenetek ezt képezik le.

Szinte két évig próbálták ezt a produkciót: az értelemmentességet kutatták, viszont folyamatosan felbukkant az erőszak kérdése, így jutottak el a brutalitás esztétikájának a vizsgálatához. Előadásuk minden jelenetében megtalálható az erőszak: a humor és az abszurdum nem jelenhet meg ezek nélkül. Az erőszak abszurd, az abszurd helyzetek gyakorta humorosak – ehhez a humorhoz igazították a képlettárukat is: leginkább a Tim Burton-filmek hangulatát idézik meg. Az alig több mint egy órás előadást még illékonyabbá teszi a produkció remixszerű volta, ál-intertextusokat és ál-filmidézetekeket helyeznek el benne, miközben a kíváncsi nézői tekintet csodálkozás nélkül fogadja be az erőszak képeit.

Jegyzetek

¹Az Európai Unió által finanszírozott, két évig és 12 fesztivál erejéig tartó *Unpack the Arts* nevű program keretében pedig alkalmanként 10 kulturális újságíró is megnézi a fesztivál programkinálátának egy szeletét, majd próbál választ adni az új, a modern, a kortárs, illetve a hagyományos cirkusz műfajai által feltett kérdésekre.

²Hans-Thies Lehmann – A posztdramatikus színház. 190

KÓDEX –

[...] A nemesi eredetű, de teljesen polgárosult Kálnoky sokszor nevezte joggal a polgári humanizmus, a személyes jogaira és különbözőzésére kényes individualizmus költőjének, hiszen ő is „egy magánzónak” nevezte magát. Ennek ellenére nem hiányzott belőle a közösségi érzés. Kölcséyyel, József Attilával vagy történész kortársai közül Bibó Istvánnal együtt jól tudta, hogy a kollektív emlékezetnek része van nemzeti érzéseinkben. Ennek hiánya még nem tesz valakit európaivá vagy világpolgárrá, mint hiszik sokan. Kétségtelen: a költő legfőbb munkaeszköze az anyanyelv. De érzelmei ezenkívül sok minden más szálon is a nemzethez kötik, olyasmik, amiket az Időszerűtlen vallomásban jórészt ironia nélkül hangoztatott. Igaz, megszólal ebben a művében is „az a kis ember ott belül”, aki mindent fonákra fordít, gúnyosan megkérdőjelez, és számárfüllel „díszít” fel. Am mielőtt megszólalna a versben, előbb egy patetikus vallomás hangzik el: „Világosul, amit régóta sejtek: / ahogy bonyolult testemben a sejtek / [...] úgy old magába engem is a népem, / a vére lüktet versem ütemében, / és nyelvével szólhat csupán a szám. / Sodraba vett a véghetetlen áram. / Egy hang vagyok a nagy harmóniában, / mely megtagadhat, akkor is hazám!”

Ide érkezve Kálnoky letehetette volna tollat, mert kekre zárta érzelmeinek egy nagyon fontos tartományát, a hazaszeretetét. Ám a modern kor gyermekeként nem állhatott meg itt: ezzel a zárással csak egy 19. századi, reformkori költő lehetett volna elégedett. Kálnoky fülében még visszhangzott a harci lárma, a rossz „hazafias” költők hamis rikácsolása és főként a saját, halottjait túlélő lelkiismerete. És megszólalt benne az 1946-os helyzetének megfelelő szemrehányás is szeretett hazájának: „Már nem bánhatna vélem mostoháiban”. Megadón teszi hozzá: „s vonzóköreből nem léphet ki lábam: / testem földjéből vétetett: övé”. És most szólal meg a belső „kis ember” csúfondáros szava: „Ha ezt tudom, nem lesz nehéz a búcsú: / bölcsen térek meg borfoltos bajuszú, / hordó-derekű őseim közé”. Óhatatlanul a már földégett rokonára, az *Első olvasóterem* „száz-húsz kilós” káptalani gazdatisztjére gondolunk, amint zsíros ebédjét borral öblíti le az asztalfőn.

Mondtam már: az *Időszerűtlen vallomás* utáni verseiben a költőnek nem az érzelmei alakultak át. Inkább a poétikai elvei módosultak, modernizálódtak. Ennek tulajdoníthatón 1958 után alig fordul elő, hogy belefeledkezne a táj és az évszakok idilli szépségeibe, a gyerekkor és az ifjúság tündéri hangulataiba. Mégis, ha valami okból vallania kell a hazához fűződő érzelmeiről, akkor nem hallgatja el őket valamilyen divatos meggondolásból. A mottóban idézett verse, az *Északon*, amely szerint „Talán jobb lett volna máshol születni... / De élni és meghalni itt, csak itt!”, 1980-as svédországi utazásának alkalmából született. A gondoskodó és jóléti társadalom szinte elérhetetlennek tetszik a magyarországi viszonyok felől nézve, de hazát nem könnyű cserélni – az ő számára lehetetlenség.

Az ugyancsak akkoriban írt, *A magyar költészet-hez* című költemény tanúsága szerint leghatározottabban az anyanyelvhez és a nemes (de nem föltétlenül nemesi!) magyar költészethez kötik hazafias érzelmei. Részletesebb elemzése más fejezetre tartozik, de záruljon ez a tanulmány a becses mű szavaival, melyekkel Berzsenyi, Petőfi, Arany jogfolytonos utódjaként szólítja meg a magyar költészet génuszát: „... még itt vagyunk néhányan / hűséges tanítványaid közül, s igazadat hirdetjük az évszázadoknak”. [...]

ALFÖLDY JENŐ: *Magyarságversek szordínóval és anélkül Kálnoky László költészetében.* KORTÁRS. 2012. 11

– INDEX

Az énekvers könnyűsége

Bevallom, régóta foglalkoztat annak gondolata, hogy a 16. század egyik legkiválóbb egyházi komponistájának, a pápai szolgálatban álló Giovanni Pierluigi da Palestrinának miért kellett álnéven írnia gyönyörű madrigáljait? A kérdés természetesen szónoki, de némiképp rávilágít a (mindenkori) hatalom természetrajzára, melynek legfőbb biztosítéka a fel-tétlen és azonnali engedelmisség és odaadás fenntartása. A külsőségekben, legalábbis. Mert senki sem hiheti, hogy a – hosszabb-rö-

Később azonban, amikor a fel-erősödő ellenreformáció körülményei közepette már az álnéven publikálás is tarthatatlanná válik, a *IV. Motettáskönyv* tanúsága szerint – igencsak megalázó módon – a végletekig fokozódik a személyes hang, az immár vállalhatatlan (saját) múlttól való bűnbánó és önpellengérező elhatárolódás:

„Tömegével léteznek szerelmi költemények, amelyek keresztény ember hitéhez és nevéhez méltatlan módon íródtak; szerzőik olyan emberek, akiket vagy a vak szenvedély, vagy pedig fiatal-ságuk rontása sarkallt. A zeneszereknek viszont, akik e költeményeket kívánták alkotásaikhoz felhasználni – bármily dicséretes tehetséggel ékeskedtek is – annál visszatartóbbak romlott ízlésű művei a helyes és komoly gondolkodású emberek számára. Pirulok és szégyenkezem, ha arra gondolok, hogy egykor én is közülük való voltam. De mivel a múltat meg nem változtathatom, és nem tehetem meg nem történté, ami megtörtént, hát jobb útra tértem.”²

Majd így folytatja:

„Régebben olyan szövegeken dolgoztam, amelyek a Mi Urunk, Jézus Krisztus, és az ő szűz Anyja, a szentséges Szűz Mária dicséretére íródtak; most viszont azokat választottam, amelyek Krisztusnak és az ő lelki jegyesének egymás iránti isteni szerelmét tartalmazzák: Salamon Énekek énekeit. Minek alkalmából is örvendőbb hangvételt választottam, mint amilyet szoktam a többi egyházi énekhez, mivel – úgy éreztem – maga a téma kívánja meg így.”³

A 16. századvég egyházze-nei perspektíváit tekintve min-denképpen több ez, mint egyszerű „túlélési stratégia” a Rómát Béccsel felcserélni a világért sem óhajtó zeneszerző részéről: a „költői szerelm” helyett az „iste-ni szerelmet” dalba foglaló zene-költő megtalálja az egyedüli ki-utat, amely lehetővé teszi, hogy énekének „örvendőbb hang-vételétől” ne kelljen megválnia. Még annak árán sem, hogy az egyházi hatalom hozzájárulását nélkülöző, „tisztátalan” forrás-ból származó kétes költői szöve-geinek kénytelen örökre búcsút mondani.

LÁSZLÓFFY ZSOLT

Jegyzetek

¹Homolya István: *Palestrina. Lassus.* Gondolat, Budapest, 1984, 54.

²Uo.

³I. m., 55-56.

Vdovkina Anastasia: Szertartás

videbb megszakításokkal – tizen-nyolc esztendeig tartó tridenti zsinat idején vizsgálódó és az azt követően megújult egyházi hata-lom megőrzőinek nem volt tudo-mása arról, hogy a „Maestro di Musica della Basilica Vaticana” cím méltó birtokosa Gianetto ál-néven a világi műfajokban is ma-radandót alkot. Csakhogy a meg-vervelt szerelmet megzenésítő, a szót hanggá átlényegítő zene-szerző világi művei is – egyház-zenei alkotásaihoz hasonlóan –, a kiegyensúlyozott hangzáside-ál tekintetében, Isten dicsőségét hirdetik. S hogy miből lehet erre következtetni? Egyrészt az oly-kor védőbeszédnek is beillő, sze-mélyes hangú nyilatkozatokból, másrészt az alkotói stílus finom de tudatos változásaiból: zene-szerzőnk ugyanis több alkalom-mal is őszinte fogadalmat tesz, valamint – mai szóhasználat-tal élve – nyilvánosan „önkriti-kát gyakorol”, miközben zenei ki-fejezőmódja, éppen ellenkezőleg, egyre oldottabbá válik.

Az *I. Motettáskönyv* ajánlásá-ban még csupán ezt olvashatjuk:

„Tehetségemet, legyen az bár-milyen szerény is, a jövőben csak-is tekintélyes és komoly, keresz-tény emberhez méltó dolgoknak fogom szentelni.”¹

HOL-

Hazám-díjat kapott Szilágyi István és Markó Béla. A 2001-ben alapított díj József Attila *Hazám* című költeményéről kapta nevét. További díjazottak: Máthé Erzszi színművész, Rubik Ernő feltaláló, építész, Tokody Ilona operanékes, Augusztinovicz Mária közgazdász, Horn Péter agrármérnök. A XXI. Század Társaság által 12. alkalommal odaítélt elismeréseket november 10-én, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban adták át.

Péntek János kolozsvári nyelvtudós, néprajzkutató, Sára Sándor filmrendező, operatőr és Jurij Poljakov orosz író, kritikus kapta az ideai Bethlen Gábor-díjat, az erdélyi fejedelemtől elnevezett alapítvány elismeréseit november 2-án adták át a budapesti Uránia Nemzeti Filmszínházban. Tamási Áron-díjjal tüntették ki Szokolczay Lajos közíró, kritikus. A Bethlen Gábor Alapítvány 1980-ban kezdte meg működését azzal a céllal, hogy anyagi, szellemi támogatásával, díjaival úttörő szerepet vállaljon a nemzeti összetartozás szolgálatában, a közép-európai szellemi együttműködésben és a határon túli magyarság anyaországi megismertetésében.

Farkas Wellmann Éva *Az itt az ottal* című verseskötetét mutatták be a Látó Irodalmi Játékok keretében Marosvásárhelyen, november 2-án. A szerzővel Szabó Róbert Csaba, a *Látó* főszerkesztő-helyettese beszélgetett. Szintén a Látó Irodalmi Játékok keretében került terítékre Dimény Lóránt *Tizenegy* és Márton Evelin *Papírszív* című regénye, november 15-én.

Kettős könyvbemutatót tartott Farkas Wellmann Endre és Szócs Géza Marosvásárhelyen és Kolozsváron: Szócs a *Carbonaro éjszakái* című könyvet, Farkas Wellmann az *L. D. hagyatéka* című új verseskötetét mutatta be. A marosvásárhelyi közönség november 3-án, a kolozsvári pedig november 4-én találkozhatott a szerzőkkel, a Bulgakov Caféban.

Markó Béla legújabb román és magyar nyelvű szonettkötetét mutatták be november 6-án Bukarestben. Az *egyhangúság dicsérete/Lauda monotoniei* című kötet 57 szonettet tartalmaz.

Domokos Gézára emlékeztek, halálának ötödik évfordulója alkalmából, november 8-án, a kolozsvári EMKE-Szabédi Emlékházban. Az est házigazdája Egyed Péter író, filozófus, egykori Kritérium-szerkesztő volt. Domokos Géza *Éveim, út-*

jaim, arcaim című kötetének újrakiadása alkalmából Domokos Péter képzőművész, a szerző fia beszélt apjával kapcsolatos emlékeiről, s a szellemi hagyatékot ápoló egyesületről, melynek létrehozója.

A 80 éve született Bálint Tiborra emlékező gálaestet tartottak a kolozsvári Bölcsészkaron, november 10-én. Elhangzottak Bálint Tibor-esszé- és prózarészletek is. Felolvastak: André Ferenc, Barcsay Andrea, Balázs Imre József, Bréda Ferenc, Egyed Péter, Gondos Mária-Magdolna, Jancsó Miklós, Kántor Lajos, Láng Orsolya, László Noémi, Lászlóffy Csaba, Lőrincz György, Molnár Vilmos, Sántha Attila, Selyem Zsuzsa, Serestély Zsolt, Vida Gábor és Vizi Tünde.

Az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL) és a Bretter György Irodalmi Kör közös szervezésében mutatták be Halmosi Sándor *Ibrahim, a menta ízei* című, válogatott verseket tartalmazó kötetét november 12-én, a kolozsvári Bulgakov kávéházban. A szerzővel Demény Péter beszélgetett. Ugyanitt került sor Zudor János költő estjére november 26-án. A költő beszélgetőtársai László Noémi és Selyem Zsuzsa voltak.

-MI

Munka

VÍZSZINTES

1. **A Talmudból vett idézet; első rész.** 13. Büntetőlovást megítélő. 14. Részesülő. 15.... Hafun; szómáliai hegyfok. 16. Az asztácium vegyjele. 17. Biztató szócska. 19. Társaságunk. 21. Képző, a -va párja. 22. Román költő (Octavian). 24. Jégkorongozó. 27. Törekszik. 29. Becézett Oguz. 30. Fátolossá válik a hangja. 32. Herélt kos. 33. A nátrium vegyjele. 34. Érettségi. 35. Ott kezdődik! 37. Óbecse határai! 38. Becézett Attila. 40. Januári. 41. Eredeti füstköd! 43. Arra a helyre jegyző. 45. Megegyező. 48. Magyarországi város. 49. Ritka férfinév. 50. A másikat. 52. Ugyancsak. 54. Idegen előtag: tojás-, pete-. 55. Kapatos. 56. Egyezőek! 57. Beszédelem. 59. Törvényes. 61. Női énekhang. 62. Veszprém megyei város. 64. Kozmetikai márkanév. 65. Svájci festő (Paul). 66. Vagy, angolul. 67. Forrasztófém. 69. Tüzel. 70. Névmas, röviden. 71. Soha, németül. 73. New Haven híres egyeteme. 76. Egykori vármegyénk.

FÜGGŐLEGES

1. Tullia d'...; olasz költő. 2. Taglejtésekkel magyarázó. 3. Úgy kezdődik! 4. Zola regénye. 5. Kálium, tantál. 6. Az Arno partjai! 7. Társaságuk. 8. Gyűrűszerű tárgy. 9. Kislemez. 10. Egykor vár volt. 11. Levelet küld. 12. Fővő ételt forgató. 18. Feldőlő. 20. Prima áru jelzése. 23. Gitárhúrok! 24. Félvilági nő, utcai nő. 25. Becézett Kerestély. 26. Ismételt tiltás. 28. Kúr is lehet belőle! 30. Kelmefestő eljárást alkalmaz. 31. Ritka férfinév. 36. Ízletes húsú tengeri halfajta. 39. Hegy Kréta szigetén. 41. Több török szultán neve. 42. Indiai portugál gyarmat volt. 44. ... palócok (Mikszáth). 45. Súlyos beszédzavar. 46. Kisebb, díszes, fedeles doboz. 47. **A Talmudból vett idézet; második, befejező rész.** 49. Szénhidrogén. 51. Nagy (összeg). 53. Ázsiai ország, Damaszkusz a fővárosa. 55. Beleegyező választ adó. 58. Országos rekord, röviden. 60. Angol férfi becenév. 61. Rangjelző előtag. 63. A kobalt vegyjele. 65. Azt övezve. 68. Ruhát koptat. 69. Farmermárka. 72. Egyből kettő! 74. Annyi mint, röviden. 75. A fordítottja is igekötő. 76. Vers eleje és vége! 77. Bödönbe kerültek!

1	2	3	4	5	6	GY	7	8	9	10	11	12
13							14				15	
16			17			18				19	20	21
22		23			24		25		26		27	28
29				30						31		32
33			34							35	36	37
38		39		40					41		42	
	43		44				45					46
47		48					49				50	51
52	53		54			55						56
57		58		59	60						61	
62			63		64					65		
66			67	68					69			70
71		72		73	74		75		76			77

A Helikon 22. számában közölt *Félelem* című rejtvény megfejtése: *Az ellenség addig félelmetes, amíg ismeretlen.*

B. R.

Az oldalt gondozta **NAGY MÁRIA**

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Nemzeti
Kulturális
Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap

RMDSZ
KOMUNITAS
ALAPÍTVÁNY
TÁMOGATÓ AZ RMDSZ ÉS
A KOMUNITAS ALAPÍTVÁNY

Primăria și Consiliul
Local Cluj-Napoca

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca.

Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja.

Redacția Helikon susține și promovează municipiul la titlul de Capitală culturală europeană. Szerkesztőségünk támogatja a Városi Tanácsot az Európai Kulturális Főváros cím elnyerésében.

VISIT CLUJ
The Heart of Transylvania

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KARACSONYI ZSOLT
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
DEMETER ZSUZSA: kritika
MÓZES ATTILA: próza

PAPP ATTILA ZSOLT: társzművészetek
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtalékos törlesztő: NAGY MÁRIA, nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont

A szerkesztőség címe: 400217 Cluj-Napoca, str. Câmpeni 13. Postafiók 245, telefon: (004) 0264 431690, telefon/fax: (004) 0264 431 577, villámposta: kvarti.helikon@gmail.com
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288 Honlap: www.helikon.ro